

VEREENIGING

TER

BEOEFENING

VAN DE

KRIJGSWETENSCHAP.

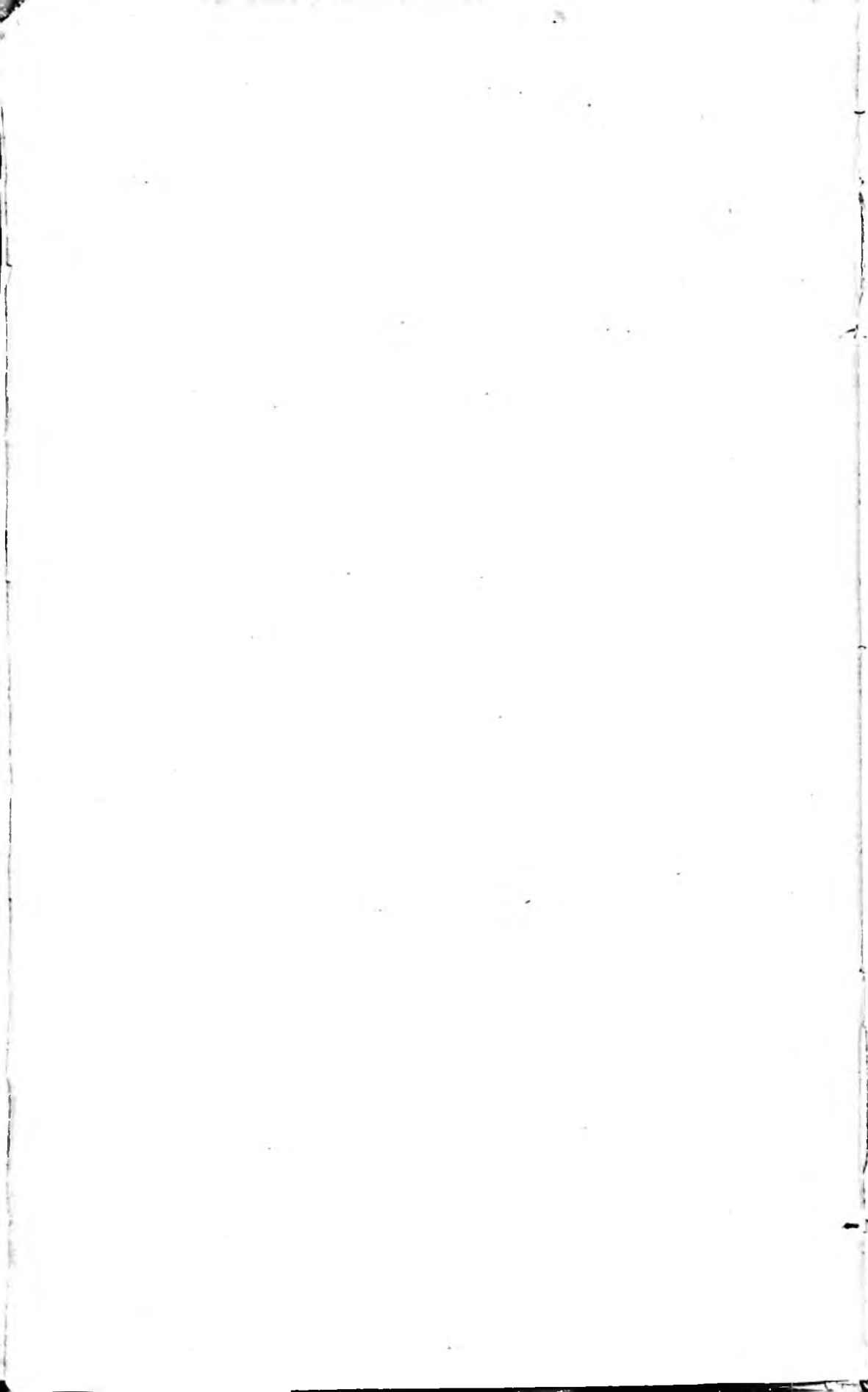
1868—1869.

'S GRAVENHAGE.

C. VAN DOORN & ZOON.

BOEKHANDELAARS VAN Z. M. DEN KONING.

1869.

INHOUD.

1868—1869.

	Blz.
30 October 1868. GORI, De verbetering van het lot van den soldaat	1.
Discussie	31.
27 November 1868. STIELTJES, De kustverdediging. (Plaat 1—5.)	53.
24 December 1868. VIGELIUS, Eene wandeling langs den IJssel. Eerste gedeelte. (Kaartje van den IJssel.) . . .	85.
29 Januarij 1869. Discussie over de voordragt van STIELTJES in de bijeenkomst van den 27sten November 1868	119.
26 Februarij 1869. VIGELIUS, Eene wandeling langs den IJssel Vervolg.	153.
JEEKEL, Eenige mededeelingen omtrent de gietstaalfabriek van den heer KRUPP te Essen. (Bijlagen 1—3 en Plaat, met verklaring.)	170.
26 Maart 1869. BEEKMAN, Over torpedo's (Plaat 8). . .	249.
Discussie	265.
30 April 1869. DYSERINCK, Eenige beschouwingen naar aanleiding van de somwijlen geuite meening: „De uitvinding van het zware en getrokken geschut, de pantserschepen en de torpedo's en versperringen is een ramp voor kleine staten”, met uitbreiding tot een algemeenen blik over de verdedigingsmiddelen van Nederland aan de land- en zeezijde	201.

SALVADOR, Voorstel om onderwerpen uit de krijgsgeschiedenis te bespreken en daardoor de deelneming aan de bijeenkomsten te verlevendigen	233.
Discussie over de voordragt van DYSERINCK	237.
28 September 1869. Verslag over den toestand en de geldmiddelen der Vereeniging. Benoeming van bestuursleden en van commissiën. Wijziging van het Reglement.	279.

Naamlijst van de Leden der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap	1.
Correspondenten	32.
Vervolg van de lijst der leden.	33.
Vervolg van de lijst der Correspondenten	35.

VERBETERINGEN.

Bladz. 217, regel 2 van onder, *staat* VON SCHILHA, *lees* VON SCHELIHA.

„ 223, regel 4 van boven, *staat* uur, *lees* vuur.

„ 244, regel 17 van boven, *staat* kustverdediging, *lees* verdediging.

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1868-1869.

Verslag der bijeenkomst van den 30sten October 1868.

~~~~~

De Voorzitter (de Heer STORM VAN 's GRAVESANDE) opent de vergadering. Hij roept de leden „welkom” toe in de eerste bijeenkomst van dezen winter, en hoopt dat het zal mogen gelukken de vergaderingen geregeld te mogen houden en in belangrijkheid te doen toenemen. Hij herinnert aan het treurig verschijnsel, waarvan gewaagd werd in de toespraak, door hem bij het sluiten van de laatste bijeenkomst van het vorig seizoen gehouden. Toen werd door S. de uitnoodiging tot de leden gerigt, die zich groepen mochten gevoelen eene spreekbeurt te vervullen, daarvan *bij tijds* aan het Bestuur kennis te geven. De Voorzitter wenscht den Spreker van dezen avond bijzonderen dank te brengen, dat hij dadelijk bereid is geweest zich aan te melden en daardoor aan de Vereeniging eene belangrijke dienst heeft bewezen. Het is waarschijnlijk, dat voor de beide volgende avonden reeds sprekers gevonden zijn, maar daarbij houdt de voorraad op. De Voorzitter meent daarom zijn verzoek te moeten herhalen. Mogt daaraan geen gehoor worden gegeven, dan zou het gevolg daarvan zijn, dat de bijeenkomsten niet telken maand zouden kunnen worden gehouden, iets dat natuurlijk niet in 't belang der zaak zou wezen.

In de tweede plaats wijst de Voorzitter op het groot verlies, dat de Vereeniging zal lijden — een verlies dat evenwel gepaard

gnat met eene reden van gelukwensching — door het aanstaand vertrek van den eersten Secretaris, den heer **LODEWIJK MULDER**, een der kundigste leden, die men zoo gaarne in zijne tegenwoordige betrekking bij de Vereeniging had behouden, omdat zijn ijver bekend is. De Voorzitter doet opmerken, dat wel bij art. 10 van het Reglement bepaald is, dat de in het Bestuur gedurende den loop van het jaar opengevallen plaatsen niet worden aangevuld, zoo lang het getal leden niet beneden de vijf gedaald is, maar dat vooreerst het werkjaar pas is aangevangen, en het in de tweede plaats volstrekt noodig is de betrekking van eersten Secretaris niet on vervuld te laten. Om die reden zal dan ook reeds in de eerstvolgende bijeenkomst worden overgegaan tot de benoeming van een nieuw lid van het Bestuur.

Intusschen neemt de Voorzitter deze gelegenheid dadelijk te baat, om den heer **MULDER** dank te zeggen voor al hetgeen hij voor de Vereeniging gedaan heeft. Om redenen van gezondheid was hij wel is waar gedurende eenigen tijd afwezig — buiten 's lands — doch terstond na zijne terugkomst heeft hij zijne betrekking weder met ijver opgevat, en zoo iemand voor die betrekking geschiktheid bezit, voorzekeer is het de heer **MULDER**.
(*Luide toejuiching.*)

De Voorzitter deelt nog mede, dat op het stembiljet de oud-generaal-majoor **W. E. KROESSEN** verkeerdelijk is aangeduid als te 's Gravenhage woonachtig; dit moet zijn Arnhem. Hij geeft daarna het woord aan den heer **M. W. C. GORI**, die tot onderwerp van behandeling voor dezen avond gekozen heeft:

De verbetering van het lot van den soldaat.

De heer **GORI** zegt het volgende:

M. H.!

Toen een der uitstekendsten van ons geslacht, een **MACHIAVELLI**, zijn vaderland wilde verlossen van de vreemde tirannen, schreef hij zijne zeven boeken over het krijgswezen.

Hij beoogde de zegepraal der démocratie, welke onbestaanbaar is met een leger uit vreemde huurlingen samengesteld. Wij weten, dat zijne pogingen schipbreuk leden, terwijl er nog eeuwen zouden

moeten verloopen, eer de krijgskreet: „voor het volk, voor het volk, en weg met de dwingelanden!” in Italië weêrklank kon vinden.

Ik breng dit in herinnering, omdat de toenmalige toestand van de Florentijnsche republiek menig punt van overeenkomst aanbiedt met ons eigen hedendaagsch staatsleven. Hebben wij, — Gode zij dank! — geene vreemde indringers te verdrijven, toch zijn zij met eene schier verpletterende overmacht tot aan onze grenzen genaderd. Bij de algemeen heerschende welvaart, kregen velen den gemakkelijken en voordeeligen vrede meer en meer lief, en bleef de lust tot den krijgsdienst zoo doende verre van algemeen.

Koesterden velen vóór nu ruim twee jaren de overtuiging, dat het kanon van Sadowa een wekstem voor Nederland zou zijn, die verwachting stond niet verwezenlijkt te worden. Immers, vragen wij onzen krijgskundigen van beroep: „zijn wij, na de afschrikkenende voorbeelden van den laatsten tijd, gereed om ons met goed gevolg te verdedigen?” dan krijgen wij thans nog niet altijd een bevestigend antwoord. De vooruitgang in de verschillende afdeelingen van het krijgswezen werd hier van verre en schoorvoetend gevolgd, en nergens zien wij de teekenen van die voortvarendheid, waarop recht geeft de behartiging van een onzer hoogste belangen.

Zoo hooren wij sedert jaar en dag klagen over het gebrek aan vrijwilligers, en terecht, want zonder vrijwilligers geen kader, zonder kader geene oefening, en zonder oefening geen leger. Intusschen wordt er niet genoeg gedaan om die ontbrekende vrijwilligers te krijgen.

De eenige afdoende weg had hier reeds voorlang moeten ingeslagen worden, door verbetering van het lot van den soldaat. Het is waar, de sterkte van legerafdeelingen en korpsen wordt bij honderden en duizenden bepaald, terwijl de uniform alles teekent met eene schijnbare gelijkheid, maar het blijft niet minder waar: dat onder een en hetzelfde kleed zeer verschillende neigingen bestaan, en dat uit die op bevel zich bewegende massa de individuen vroeger of later hunne rechten hernemen. Zoo worden de denkbeelden van het leger onophoudelijk medegedeeld aan het geheele volk. Is dit laatste weinig ingenomen met den krijgsdienst, dan

berust dit op eene verkeerde behandeling van den soldaat. Wil men m. a. w. soldaten krijgen en behouden, dan moet men beginnen met ze behoorlijk te beloonen. Dit behoeft voorzeker geen nader betoog. Maar er is bovendien nog veel meer, wat die lotsverbetering dringend noodzakelijk maakt. Het grootste gedeelte van ons leger bestaat uit militie. Een zeker quantum van de mannelijke Nederlandsche bevolking is bij de wet aangewezen, om opgeroepen te worden ter verdediging onzer onafhankelijkheid, zooals wij weten, een der eerste plichten van alle Nederlanders. Daarbij is dus ieder denkbeeld van keuze verdwenen, en zouden wij, den geest van ons volk raadplegende, veeleer van dwang moeten spreken. Zoo is het: naast belastingen in geld, betalen velen nog hunne schatting in vleesch en bloed. Dat dit niet altijd met hart en ziel geschieden zal, ligt voor de hand.

De conclusie uit het bovenstaande is gemakkelijk te maken: de milicien, in den regel zoon van den handwerksman of den daglooner, — want aanzienlijken en rijken weten zich met ons fraai stelsel van plaatsvervanging gemakkelijk aan dien eersten plicht te onttrekken, — die een gedeelte van de beste jaren zijns levens beschikbaar moet stellen ter verdediging van den Staat, erlangt daardoor onvervreemdbare rechten, zou ik bijna zeggen, op aller dankbaarheid, maar meer praktisch, meer bescheiden wil ik formuleeren op eene in ieder opzicht behoorlijke behandeling.

Doch de verbetering van het lot van den milicien staat hier weêr niet op zich zelve. Uit onze militie trekken wij onze beste vrijwilligers. Wat wij dus willen, dat is: vermeerdering van het getal vrijwilligers door verbetering van het lot van den soldaat, en daardoor meteen verhooging van 's lands weêrbaarheid. Het algemeene belang heeft hier dus met de bijzondere belangen dezelfde eischen.

Ik meende dit te moeten doen voorafgaan, en wenschte het hier volgende naar dien mantstaf beoordeeld te zien. Ik verdedig mij verder bij voorbaat, zoo noodig, tegen de beschuldiging van eenige pretentie. Mijn recht ter bespreking van deze quaestie grondt zich op een onderzoek, dat schier onafgebroken een tiental jaren werd voortgezet.

Ik vond daartoe meer opzettelijk aanleiding in het rapport der Commissie, welke het vorige jaar te 's Hertogenbosch bijeenge-

roepen werd, om onderzoek te doen naar alles wat verbetering kan brengen in de voeding, kleeding en het materieele leven van den soldaat.

Dit rapport werd in het begin van het jaar door middel eener plaatsing in het „Recueil Militair” ter algemeene kennisse gebracht.

Ik mag den inhoud als bekend bij de meerderheid mijner hoorders stellen. Had ik de bijeenroeping eener Commissie in bovengenoemden zin met vreugde begroet, haar werk heeft mij op meer dan eene plaats niet bevredigd, en mijne teleurstelling was ten slotte des te grooter, naarmate mijne verwachtingen hoger gespannen waren.

„Alhoewel wij de meening zijn toegedaan, dat *weelde* bij de positie van den soldaat niet te huis behoort, en niet anders dan hoogst nadeelige gevolgen voor eene goede leger-inrichting kan hebben, zoo zijn wij toch ook dan van oordeel, dat er alleszins noodzakelijkheid bestaat, om die positie *aanmerkelijk* te verbeteren, en zijn wij overtuigd dat eene *goede* voeding en eene *doelmatige* verpleging niet alleen de vrijwillige dienstneming zullen bevorderen, maar ook zullen te weeg brengen, dat de soldaat zoo lang mogelijk voor den krijgsdienst geschikt blijft.”

„Hoe meer men dus voor zijne voeding, kleeding en andere tot het materieele leven behoorende omstandigheden zorg draagt, — want zelden zorgt hij daar zelf voor, voor zooveel hij daartoe kan bijdragen, — des te beter kan hij zich aan ontberingen gewennen, vermoeienissen verdragen, en zullen zijne krachten en geestgesteldheid daarbij winnen.”

„Niemand kan zich aan ontberingen gewennen, als deze van ingrijpenden aard op zijn gestel zijn.”

„Hoe beter de soldaat dus gevoed, gekleed en verpleegd wordt en hoe opgewekter hij zich gevoelt, hoe meer men verwachten kan, dat hij zich in buitengewone omstandigheden, b. v. te velde, zal kunnen schikken.”

Met deze stellingen der Commissie vereenig ik mij ten volle, doch niet alzo met hare voorstellen, om haar doel te bereiken. Zij troffen mij door hunne onvolledigheid allermeeft. Ik vond met name met geen enkel woord gewag gemaakt van den invloed,

dien de keuze der dienstzoekenden, en hunne verdeeling over de verschillende wapens en korpsen van het leger op hunne gezondheid moet uitoefenen. Bij het bespreken der kazerneering had ik gaarne den weg aangewezen gezien, die door het Gouvernement moet gevolgd worden, om zoo spoedig mogelijk in het bezit van doelmatige kazernen te geraken. Het was m. i. de eigenaardige roeping geweest eener gemengde Commissie als deze, om in de hoofdtrekken aan te wijzen de vereischten voor eene goede kazerne in verband met ons verdedigingsstelsel en het klimaat, hetwelk wij bewonen. De voorstellen ter verbetering der voeding van den soldaat missen verder de noodige *eenheid*. Zij droegen blijkbaar de teekenen van een streven, om de meest strijdige meeningen in een rapport te vereenigen. Beter kan ik mij neêrleggen bij hetgeen er gezegd wordt over de kleeding en de oefeningen van den soldaat. Zeer terecht wordt er aangedrongen op eene betere reiniging van het lichaam. Aangenaam werd ik verrast door het voorstel om *allen* dienstplichtigen onderwijs te doen geven in het lezen en schrijven; maar vraag ten slotte — en ziedaar een hoofdbezwaar tegen het werk der Commissie — is dit alles, wat verbetering en voorziening vereischt in het leven van den soldaat? Hoe is het gesteld met belooning en straf van den Nederlandschen krijgsman? Welke zijn zijne kansen op bevordering en de vooruitzichten op zijn ouden dag? Welk is in den regel het lot zijner nagelatene betrekkingen? en eindelijk — dit niet te vergeten — zal hij, gekwetst geworden in dienst van zijn vaderland, die verzorging ontvangen, waarop hij recht heeft?

Op de meeste dier vragen zoeken wij te vergeefs in het bedoelde rapport naar eenig antwoord. Nu spreek ik nog niet eens van het meer of minder passende, om het materiële leven van den soldaat uitsluitend of bij voorkeur te behandelen. Om kort te gaan, het werk der Commissie lijdt aan kapitale gebreken. Zij scheen dit zelf te gevoelen, toen zij met aandrang tot den Minister van Oorlog het verzoek richtte, om haren arbeid de meest mogelijke openbaarheid te verleen, en ik beschouw het dan ook niet als eene ijdele plichtpleging, doch met dien diepen ernst, waarop alles van zijne hand recht heeft, wanneer de generaal KNOOP wenscht: *dat door het vestigen van de aandacht van het algemeen op deze belangrijke aangelegenheid de leemten en gebreken,*

die in den arbeid der Commissie zijn overgebleven, zouden kunnen worden verholpen of geheel weggenomen.

Ik zet op den voorgrond : dat een gezond en krachtvol lichaams-gestel voor den soldaat een eerst en voornaam vereischte is.

Eene herinnering niet overbodig bij het bespreken van de rekruteering van een leger als het onze, voor een groot gedeelte bestaande uit militie. Het gewicht der zaak doet mij hier al dadelijk eenigszins dieper ingaan. De gewoonte brengt meê, dat de militieplichtigen alleen reclameeren bij werkelijk bestaande, of wel met voorgewende of verergerde gebreken, terwijl de vrijstelling voor algemeene lichaamszwakte slechts bij uitzondering wordt verleend. En toch diende de vraag bij dit onderzoek steeds op den voorgrond te staan: bezit de man positieve geschiktheid voor den militairen stand? en niet: is dezelfde persoon ongeschikt voor dit of dat korps of dienstvak?

De schrijvers over het krijgswezen en verschillende officieren van gezondheid uit alle landen denken hierover eenstemmig. Reeds NAPOLEON hield zich hiervan overtuigd, toen hij na den slag bij Leipzig bepaalde, dat hij ter completeering zijner legers volwas-senen eischte en geene knapen, die alleen strekken, om de hospitalen te bevolken en langs den straatweg te blijven liggen. De ondervinding bij de vorming van de legers van de republiek en het eerste keizerrijk was daar, om de noodzakelijkheid daarvan te bewijzen.

En bovendien, het is duidelijk, dat zwakke soldaten meer dan anderen voorbeschikt zijn tot epidemische ziekten. Zij bezwijken lichter daaraan, wanneer die in de legers woeden. Om deze en vele andere redenen worden in de meeste Staten van Europa een groot aantal dienstzoekenden, alleen uithoofde van lichaamszwakte zonder meer, afgewezen. Bij ons is dit veel minder het geval. De gevolgen hiervan kunnen vroeger of later hiervan niet achterwege blijven. Aangenomen zelfs, dat het aantal zieken niet groot is — de Commissie spreekt van ± 5 prc., terwijl wij dit cijfer veilig in den regel en voor gewone omstandigheden kunnen verdubbelen — dan moet bij de beoordeeling daarvan niet uit het oog verloren worden, dat de militie hier slechts kort onder de wapenen blijft, en zich dus de nadeelige gevolgen van het in dienst treden voor een groot

nantal menschen eerst *na* het verlaten dier gedwongene positie zullen doen gevoelen. En dit is geene hypothese, maar wordt bewezen door de uitkomsten. Vooral de longtering en de typhus eischen onder de jeugdige militairen vele slachtoffers. In het Pruisische leger is meer dan $\frac{1}{3}$ van het sterftecijfer het gevolg van die verschrikkelijke ziekten, terwijl in het Belgische leger bijna $\frac{1}{3}$ gedeelte van het sterftecijfer wordt veroorzaakt door de eerste en $\frac{1}{6}$ gedeelte door de tweede ziekte (1).

De sterfte- en ziektecijfers pleiten m. i. alleszins tegen de gezondheidsvoorwaarden van den militairen stand.

Wanneer dus de Commissie schrijft: „ofschoon men in de meeste boeken, over de gezondheidsleer geschreven, vindt aangeteekend: dat de militaire stand de meest bedrijvige en de meest ongezonde van alle standen is, en ofschoon niet ontkend kan worden, dat de soldaat aan verschillende op de gezondheid nadeelige invloeden bloot gesteld is, zoo mogen wij ons echter niet aan overdrijving schuldig maken”, dan kan ik mij hier wel meê vereenigen, maar niet met het volgende: „want er is veel nadeel, dat hij zich zelve berokkent en dat zijn vroegen ouderdom meer bevorderlijk is dan de vermoeyenissen aan het militaire leven verbonden.” De ervaring komt hiertegen in verzet. Ik weet wel, de vermoeyenissen zullen hem in vredetijd niet benadeelen, maar wel de gedwongen ongehuwde staat en het leven in de kazernen met al zijn nasleep, kortom de geheele positie, waartegen de Commissie geroepen was maatregelen te beramen. Maar er is meer. Het tijdstip, waarop een militieplichtige voor den dienst wordt gekeurd, is door de oeconomie der wet in handen der belanghebbenden. In den regel geschiedt dit bij hunne *inlijving* en indien zij voor bijzondere korpsen worden aangewezen, bij die *indeeling*. Geven zij daarentegen gebreken op, dan heeft dit eerste onderzoek plaats voor den militieraad, en zijn zij *niet* met de uitspraak van dit lichaam tevreden, dan wordt datzelfde onderzoek nog eens voor HH. Gedeputeerde Staten hunner provincie herhaald. Het resultaat daarvan is: dat de bijzondere personen meer waarborgen erlangen, naarmate zij die verlangen, en meer

---

(1) Vergelijk o. a. *Éléments de statistique médicale militaire*, par le docteur MEYNE, médecin de régiment. Bruxelles, 1859.

kans loopen van vrijgesteld te worden, in verhouding, dat zij lastiger zijn, d. i. menigvuldiger reclameeren, terwijl het Gouvernement hiertegenover in eene afwachtende negatieve positie geplaatst is. Met één woord, de grondslagen van het stelsel deugen niet en dienden gewijzigd te worden. Ik sta namelijk het gevoelen voor, dat zich dit eerste onderzoek over alle militieplichtigen zou moeten uitstrekken, en wel vóór dat het contingent van iedere gemeente overeenkomstig artikel 3 der wet op deze materie werd bepaald. In twijfelachtige gevallen zou dan eene tweede Commissie, aan diezelfde Staten toegevoegd, in hooger ressort beslissen. Ik houd mij overtuigd, dat wij zoodoende zoo na mogelijk zullen komen aan den geest der Grondwet, die medebrengt, dat de krijgsmacht gelijkelijk verplichtend zal zijn voor alle ingezetenen (art. 177).

De billijkheid vordert verder, dat bij het opleggen van dien eersten plicht alleen in rekening zal worden gebracht de valiede bevolking, welke alweêr door het vooraf ingestelde onderzoek moet worden gekend. Men zou zoodoende al dadelijk weten de hoegrootheid der levende strijdkrachten, waarop men bij de verdediging van den Staat zou kunnen rekenen, terwijl de maatregel, die ons hiertoe in staat zal stellen, reeds rechtvaardig in beginsel, tevens vereenvoudiging in de administratie zou ten gevolge hebben; — het omslachtige reclameeren der lotelingen zou daardoor worden voorkomen. Daarentegen is het te voorzien, dat met het vigeerende stelsel de herkeuringen steeds zullen toenemen.

Iedereen zal met de werking der bestaande bepalingen ten langen leste bekend, gaarne een kansje wagen.

Ik heb hierbij eenigszins langer stil gestaan, om mijnen hoorders duidelijk te maken, welk een invloed de wijze van recruteeren op de samenstelling van het leger kan en moet hebben. De omvang van dit betoog belette mij dezelfde critische beschouwingen ook over de overige voorschriften ten deze uit te breiden. In het rapport der Commissie werd over een en ander het stilzwijgen bewaard.

Het oordeel over de kazerneering was met recht ongunstig. „Daarin is nog veel verbetering te brengen.” Om hiertoe te ge-

raken is in de eerste plaats noodig een vast stelsel. Nadat de kazernen door den Minister DE CASEMBROOT van de gemeenten voor het rijk waren overgenomen, had men, om de quaestie zuiver te kunnen stellen, moeten bepalen, welke garnizoenen zouden blijven bestaan en welke opgeheven.

Het komt er nl. op aan te weten: 1°. welke plaatsen, uit-hoofde harer ligging ten opzichte van ons verdedigingsstelsel, garnizoenen moeten hebben; 2°. de sterkte dier garnizoenen, en 3°. welke de vereischten zijn van eene goede kazerne. Daar dit niet geschiedde, bleef men, sedert bovengenoemde belangrijke maatregel genomen werd, hier en daar *lappen* en *opknappen*, terwijl het werken naar een vast plan, vooral uit een finantieel oogpunt, dringend aangewezen was. Voor dien misslag schijnt de Commissie geen open oog gehad te hebben. Hare aanwijzingen en wenken, hoe behartigingswaardig ook van ééne zijde, worden daardoor ten slotte niet veel meer dan palliatieven. Ik aarzel daarom niet te verklaren: dat mij bij de aandachtige lezing van haar rapport niet recht duidelijk is geworden, wat zij eigenlijk wilde. Zij kon en mocht m. i. niet volstaan met voorstellen, door mij en anderen vóór haar gedaan, broksgewijze over te nemen, maar had in hare qualiteit van adviseerend lichaam althans de grondslagen moeten leveren, volgens welke naar hare overtuiging door het Gouvernement diende gearbeid te worden. Om kort te gaan: wat wij lezen over kazerneering in het bedoelde rapport, zou, behoorlijk geordend, zeer goed passen in een hoofdstuk van een of ander werk over militaire hygiëne, doch aan een rapport stellen wij, geloof ik, niet ten onrechte, andere en hoogere eischen.

Gebrek aan zuivere lucht, onreinheid en overbevolking moeten hier en daar thans noodwendig haren nadeeligen invloed doen gevoelen, vooral bij het opkomen van een of meer lichtingen, en nog erger bij het heerschen van epidemiën. Ik meen het bijbrengen van voorbeelden, ter staving van het bovenstaande, veilig aan anderen te mogen overlaten.

De verklaringen der Commissie zijn intusschen treffend en geschikt, om de aandacht op de quaestie te blijven vestigen.

„De woonvertrekken,” lezen wij, „zijn over het algemeen *te groot of veel te klein*, veeltijds met lage verdiepingen, slecht

verlicht, vochtig, of door ongedierte (sic!) verontreinigd. Vele kazernen zijn te *klein*, waardoor de soldaten te veel opeengehoopt worden en men dikwijls verplicht is, om hen op de zolders te doen wonen, die nog minder luchtzuivering toelaten, 'szomers te warm en 's winters te koud zijn."

„Wij wijzen," lezen wij verder, „op het wenschelijke om de *beste* localiteit te bestemmen voor de huisvesting van den soldaat, dat veelal uit het oog wordt verloren, want men ziet in den regel de benedenverdiepingen ingenomen voor regimentsbureau, theorie- en schermzalen enz., zelfs in sommige kazernen een *groot* gedeelte (!) van de localiteit voor kleedingsmagazijn ingericht, zoodat er dan geene plaats overblijft b. v. voor reinigingskamers, récréatiezalen, die wij alleszins noodig achten, en als men daarbij bedenkt hoeveel gehuwde militairen in de kazernen wonen, dan gelooven wij dat daardoor het bewijs geleverd is, dat het belang van den soldaat niet altijd op een voldoende" — ik zou zeggen op eene *zeer onvoldoende* wijze — „wordt behartigd."

Een enkel voorbeeld in het voorbijgaan. De kazerne Oranje-Nassau te Amsterdam, oorspronkelijk bestemd om een geheel regiment te huisvesten, biedt thans ter nauwernood logies aan voor twee zwakke bataillons. Dit is zoo waar, dat dezen zomer, bij het opkomen der militiens, ruim driehonderd man op de zolders moesten geborgen worden. En geen wonder! Van het ruime gebouw wordt een vleugel uitsluitend gebruikt voor gehuwde onderofficieren en mindere militairen, als ook voor militaire ge-emploijeerden. Zoo bewoont de administrateur der bakkerij alleen drie der beste vertrekken. De andere vleugel is ingericht voor hospitaal. Het hoofdgebouw is al wederom voor een gedeelte tot andere doeleinden in gebruik, als bergplaatsen van materieel en graanzolders. Er blijft zoo doende ten langen leste al heel weinig ruimte voor de eigenlijke bewoners over. De hieruit voortvloeiende overbevolking moet bij het ontstaan van eene epidemie de schramelijkste gevolgen hebben. Diezelfde kazerne Oranje-Nassau levert verder het bewijs, dat er nog zeer veel zal moeten gebeuren eer de soldaat eene behoorlijke woning, m. a. w. een „te huis" heeft. Om kort te gaan: de sommen, die voor het onderhoud toegestaan worden, zijn veel te gering. De gebouwen worden daardoor ten slotte uitgewoond.

„Als eene betreurenswaardige omstandigheid,” merkt de Commissie aan, „dat veelal de gebouwen der kazernen in *afgelegene* en *slechte* buurten van de stad zijn gelegen. De vesting 's Hertogenbosch levert in dit opzicht een merkwaardig voorbeeld op, om aan te wijzen. De soldaat, in de Tolbrug-kazerne aldaar gehuisvest, is genoodzaakt zich te bewegen tusschen de onreinste woningen van een *nitschot* van menschen, waarbij de uitdragers naast de kroeg- en bordeelhouders hem steeds uitlokken, om van hunne nering gebruik te maken. Menig jongeling is daardoor diep ongelukkig geworden en te gronde gegaan. Wij achten het daarom hoogst noodig, om dáár, waar verbetering mogelijk is, de aandacht op de toegangen der kazernen te vestigen.”

„Als algemeenen regel zouden wij willen stellen, dat er zoo weinig mogelijk gehuwde militairen in de kazernen hun verblijf houden, om daardoor te voorkomen, dat de localiteit voor meer doelmatige doeleinden worde weggenomen, maar ook omdat het bewonen der kazernen door gehuwden, vooral wanneer deze uit talrijke huisgenooten bestaan, zoo als gewoonlijk het geval is, hoogst ongezonde verblijfplaatsen zijn. Gaat men tot dezen maatregel over, om de gehuwde militairen zooveel mogelijk uit de kazernen te verwijderen, dan zal men aan hen billijkheidshalve eene jaarlijksche vergoeding moeten toekennen, om hen in staat te stellen buiten de kazernen geschikte woningen in huur te nemen en de armoede niet in de hand te werken.”

Een ander voorstel, om de beschikbare ruimte in de kazernen te vergrooten door de troepen bij afwisseling de verschillende forten te doen betrekken, meen ik met nadruk te moeten bestrijden, om de eenvoudige reden, dat diezelfde forten, ter nauwernood voldoende voor eene tijdelijke wijkplaats, iedere voorwaarde voor eene doelmatige woning ten eenenmale missen.

Ik stap hiermeê van de kazernen af, en ga thans over tot het bespreken van de voorstellen ter verbetering der voeding van den soldaat.

Zoo als uit den aanhef en het hoofd van het bedoelde rapport blijkt, was de aanleiding tot het bijeenroepen der Commissie het beoordeelen van het voedingsstelsel van den kapitein SERRARIS. Het zou nu niet ongepast geweest zijn, dat naast de regeerings-

commissie ook het publiek, inzonderheid de beoefenaars der gezondheidsleer, in staat gesteld waren, om over dat stelsel een oordeel uit te brengen. De arbeid in quaestie was aan den Minister van Oorlog opgedragen, doch werd niet openbaar gemaakt. Maar wat het meest in deze zaak te verwonderen is, dat de kapitein SERRARIS toegevoegd werd als lid en secretaris aan diezelfde Commissie, en dus in zekeren zin als beoordeelaar moest optreden van zijn eigen werk. Tot nog toe was ons slechts één voorbeeld van eene dergelijke klucht in onze literatuur bekend. Toen nu wijlen Mr. JAKOB VAN LENNEP eene tweede uitgave zijner dramatische werken in het licht zond, leverde hij daarbij zelf de critische aanmerkingen en beschouwingen. Doch, waartoe een VAN LENNEP in staat is, kan noch mag een ieder zich zetten. En bovendien, zoo iets van officiële zijde ondernomen, stelt eene gevaarlijke nieuwigheid daar.

Mogen nu verder de denkbeelden van den kapitein SERRARIS over voeding en voedsel van den soldaat in het rapport de voorheerschende zijn, — de tegenstrijdige meeningen, die er in vertolkt worden, zijn het bewijs, dat de andere leden der Commissie daartoe medewerkten. Oordeel slechts! „Uit een wetenschappelijk oogpunt is het *bewezen*, dat de soldaat voldoende gevoed is en zelfs *beter* dan zoo velen, die beroepen uitoefenen, waarbij *meer* arbeid wordt gevorderd, dan hij in den regel verricht, en waarbij de op de gezondheid nadeelige invloeden soms *veel* grooter zijn. De wetenschap leert en bevestigt deze uitspraak en de ondervinding toont het aan, want de soldaat draagt hiervan de uiterlijke teekenen en wat men” — wie en waar? — „ook van het nadeelige der plotselijke verandering in de voedingswijze der lotelingen zegge, nimmer werden daardoor bij hen *nadeelige*, maar integendeel *zeer voordeelige* uitkomsten waargenomen. Nogtans is door de duurte der levensmiddelen, vooral van het vleesch, van de aardappelen, en van het hierdoor minder gehalte der groenten, enz. de voeding van den soldaat minder voldoende en ontvangt hij niet *ten volle* wat hem is toegedacht, of dat men denkt, dat aan hem verstrekt wordt, en is het hem zeer bezwaarlijk, wanneer hij zelf op de nu bestaande wijze in zijne voeding moet voorzien, omdat zijne soldij daartoe veelal ontoereikende is.”

Voorwaar eene halsbrekende toer, om zoo in eenen adem van

den koninklijken weg der wetenschap te storten in de hoekige ravijnen van een *te kort*, aangevuld door onregelmatigheden en willekeur. Afgescheiden van deze beeldspraak, is de oorzaak van de gemaakte dwaling duidelijk voor een ieder, die eenige notie heeft van de historie dezer quaestie, en is het zich daaraan-sluitende verhaal eigenlijk een onvolledig verhaal der werkelijkheid. De indruk van het geheel was op mij alles behalve verkwikkend.

Toen onze groote scheikundige MULDER de voeding van den soldaat in *vestingdienst* tot maatstaf nam van eene goede voeding, baseerde hij zich op de ervaring. „Die maatstaf,” zegt de hoogleeraar, „is daarom eene goede, omdat men aan de eene zijde die lieden niet te veel voedsel geeft, maar aan de andere zijde ook zorgt, dat zij gezond kunnen blijven leven.”

„De *ondervinding* leert, dat zij werkelijk genoeg voedsel ontvangen. Wel klagen sommigen, die in dienst komen, dat zij niet genoeg eten bekomen, maar die klachten hebben slechts betrekking op de massa, niet op den aard van het voedsel. De ondervinding heeft overvloedig geleerd, dat jeugdige militairen in den regel beter gevoed *schijnen*, nadat zij eenigen tijd het militaire voedsel ontvangen hebben.”

„De Nederlandsche soldaat mag genoeg gevoed heeten; zij, die jaren in dienst hebben verkeerdt, hebben een natuurlijk voorkomen, zijn gezond en tevreden met hun voedsel.” — Het is duidelijk, dat de afstand tusschen de strekking en kracht dezer redeneering en een regtstreeksch wetenschappelijk bewijs nog tamelijk groot is. Levendig gevoelde ik dit, toen ik schreef: (1) „de voeding van den soldaat in Nederland werd als maatstaf aangeprezen voor hetgeen hij gebruikt, die een gezond en krachtig leven leidt.”

„Het springt echter in het oog, dat voor het laatste een belangrijk bewijsstuk ontbreekt, namelijk eene controle op den gezondheidstoestand van het leger, waartoe o. a. eene grondig bewerkte statistiek behoort. Iedereen zal mij toch moeten toegeven, dat men hier niet alleen op geruchten of meeningen zal mogen afgaan over het voorkomen van deze of gene ziekte, in meerdere

---

(1) In mijne *Voeding van den soldaat*.

of mindere mate, en het bestaan van een goeden of slechten gezondheidstoestand, waar deze laatste zal moeten dienen, om over zulk eene belangrijke quaestie uitspraak te doen. En bovendien, niet de voeding van den soldaat in vreedstijd werd als maatstaf aangeprezen voor eene goede voeding, maar wel het ration veldlevensmiddelen, waarvan het gebruik door ons leger wel tot de uitzonderingen zal blijven behooren."

De conclusie was: dat deze richting onvolkomen was voor de praktijk, en dat alleen onze eigene voeding de grondslagen kan leveren voor eene goede voeding en ter beoordeeling van die van anderen. Zoo is het. Uit hetgeen wij behoeven in het gelukkig bewustzijn van gezondheid en kracht, leiden wij af, wat anderen zullen moeten gebruiken, wil men hun gezondheidstoestand op den duur goed kunnen noemen, en sluiten daarbij overvloed als van zelven buiten.

Op die grondslagen mij baseerende, kon ik uit overtuiging schrijven: het dagelijksche gebruik van soep en ratatouille, en nog wel op uren genuttigd, dat het grootste gedeelte onzer landgenooten zich van het gebruik van warm eten onthoudt, is niet met de gewoonte van onzen landaard in overeenstemming te brengen. Bij de tegenwoordige voedingswijze onzer soldaten wordt eindelijk eene goede verdeling van den dag en de zoozeer gewenschte verscheidenheid over het hoofd gezien.

Ik bracht op grond van het bovenstaande mijne voorstellen tot verbetering en verandering van de voeding, tot de volgende hoofdpunten terug:

1°. De ratatouille af te schaffen en de soep niet dagelijks te doen gebruiken, ten eiude zoo doende zooveel mogelijk afwisseling te verkrijgen; 2°. de etensuren beter over den dag te verdeelen en drie maaltijden daags te houden, als ontbijt, middag- en avondeten; en 3°. de wijze van aanschaffing, bereiding en toediening der levensbehoefte zoodanig te regelen, dat het voordeel en de gezondheid van den soldaat hierdoor het meest worden bevorderd; 4°. de voeding moet ten allen tijde geschieden voor rijksrekening, d. i. de soldaat moet zoowel een vast traktement genieten, als een bepaald, daarvan onafhankelijk ration ontvangen, niet alleen in brood, maar ook in vleesch, kaas, melk, aardappelen, erwten, boonen, groenten, toespizzen, koffie

en bier; 5°. de voeding moet geschieden van rijkswege.

Met genoegen heb ik gezien, dat de Commissie de voorstellen, door mij en anderen voor haar gedaan, ten opzichte van de voeding van den soldaat, heeft overgenomen. Zij ziet in het doen verstrekken van de voeding van *rijkswege* den *grootsten* stap op den weg ter verbetering.

Zij wil de wijze van voeding, niet *overeenstemmende* met de eischen der hygiëne, maar „uit een wetenschappelijk oogpunt” toch voldoende te achten (?), mede in overeenstemming brengen met de zeden en gewoonten aan onzen landaard eigen.

Het komt haar eindelijk wenschelijk voor, om het gebruik van soep geheel af te schaffen. Ik vereenig mij hiermee ten volle, doch heb thans andere en betere argumenten aan te voeren dan vroeger, toen ik in den zin der Commissie sprak van de soep als van eene anti-nationale kost voor den Nederlander. En nu ter zake. Bij het koken van het vleesch tot soep wordt dit voor een groot gedeelte *onverteerbaar*, zoodat hard gekookt vleesch *geheel* voor de voeding *verloren* is te achten. Ik noem het onverteerbaar, omdat het niet door de vochten der maag kan opgelost worden. Bij het koken gaat toch het tusschenliggende bindweefsel in lijm over, terwijl de vleeschvezelen zelve harder en dichter worden door stollen van het eiwit. VIRCHOW en zijne school waarschuwden op dien grond reeds voor geruimen tijd tegen het koken van het vleesch (1). De hoogleeraar KÜHNE noemt deze de *onvoordeeligste* van alle vleeschbereidingen (2). Het als oneetbaar verwijderde *schuim* bestaat uit het kostbare *eiwit*. Tegen die verliezen, welke het vleesch ondergaat, krijgen wij in de bouillon eene geringe compensatie aan extractief-stoffen en zouten, waardoor de waterige bouillon ten slotte eene prikkelende dusgenaamde versterkende bijwerking erlangt, die haar geschikt maakt voor zieken en herstellenden. Zij doet m. a. w. dezelfde diensten als koffie en thee, bier en wijn, en heeft alleen boven deze voor, dat zij geen enkel schadelijk bestanddeel bevat (3).

Het uitdeelen van soep aan armen in stede van stevigen kost,

---

(1) Blz. 51 *Nahrungs- und Genussmittel*.

(2) blz. 328 en 329 *Lehrbuch der physiologischen chemie*.

(3) Blz. 61 van mijn *Leven van den soldaat*.

is eene ware verkwisting op groote schaal. Het gebruik van soep moet eindelijk voor hen, die krachtig voedsel behoeven, doch in hunne keuze beperkt zijn, onvoorwaardelijk verworpen worden. Ik meen daarom met nadruk op het *geheel afschaffen* van de soep voor het leger te moeten aandringen.

Even stellig verklaar ik mij tegen de sedert het vorig jaar door sommige korpsen van het leger gevolgde bereiding van de soep en het middageten. Het vleesch wordt daarbij als naar gewoonte een paar uur flink gekookt. Daardoor gaat het *geheel* voor de voeding verloren. En bovendien wordt er bij diezelfde manier van bereiden geen vet meer ingekocht. Niemand zal zeggen, dat de soldaat te veel vetten worden toegediend. Zijn brood ontvangt hij droog. Zijne middagspijs was toch al schraal genoeg. Rata-touille zonder vet is niets dan een waterig afkooksel tot een moes, waarvan aardappelen het hoofdbestanddeel uitmaken.

Wij weten verder, dat de vetten een belangrijke rol bij onze groei en ontwikkeling vervullen. Eijeren en melk niet alleen, maar ook alle weefsels en organen, van de harde beenderen af tot de zachte hersenen toe, zijn rijk aan vet. De functie van onze edelste organen staat waarschijnlijk in nauw verband met hun vetgehalte. Onder de huid in het zoogenaamde vetweefsel opgehoopt, geeft het niet alleen de omtrekken en den vorm aan de deelen, maar dekt ze tevens tegen uitwendige invloeden en belet tegelijkertijd een te groot warmteverlies. In de volksspraak staat daarom terecht vermagering en verzwakking op ééne lijn.

Een gezond leven schrijft het gebruik van vet gebiedend voor. Om deze en andere redenen acht ik het voortzetten van de proef met de nieuwe voedingswijze *ongeoorloofd*.

De voedings-commissiën moeten bij elk korps vrijheid van handelen erlangen, om de voeding naar een vastgesteld tarief te bepalen.

Aan diezelfde commissiën moet het onderzoek naar de hoedanigheid en de wijze van bewaren der levensmiddelen opgedragen worden. Het rapport verklaart pertinent: dat het *onzin* is, om aan te nemen, zooals tot heden geschiedde, dat ieder officier voldoende kennis van het kuren der levensmiddelen *moet*, of beter gezegd, *kan* bezitten; reden waarom het alleszins noodig zal

zijn om vaste keurmeesters aan deze commissiën toe te voegen. Het rapport wil eindelijk nog eene uitbreiding aan de taak der intendance geven, en haar met de taak der aanbesteding van *alle* levensbehoeften van den soldaat belasten.

Ik moet mij hier behoudender voordoen dan de Commissie. Wanneer ik mij ons leger noodwendig verdeeld denk over verschillende, ook kleinere garnizoenen, en de krijgskundigen van beroep met grond hoor beweren, dat het juist bij de verdediging van ons land zal aankomen op de zelfstandigheid der verschillende kommandeerende officieren, vaak van lageren rang, dan word ik meer en meer overtuigd, dat het *selfgovernment* van iederen chef, ook ten opzichte der voeding zijner manschappen, alleszins noodzakelijk is te achten. Bovendien, ik ben een tegenstander van iedere overbodige *centralisatie*, ook op militair gebied. Hoe minder administratieve tusschenpersonen, des te beter. De wensch naar vereenvoudiging, niet naar uitbreiding, onzer militaire administratie wordt meer en meer algemeen, als eene noodzakelijke hervorming in ons legerbeheer.

Iets anders is het, om diezelfde kommandeerende officieren te doen voorlichten door de mannen der wetenschap. Ik juich het denkbeeld volgaarne toe, om de officieren van gezondheid leden te doen zijn van de voedings-commissiën.

Doch, dat ik bidden mag, Mijne Heeren! leden der Commissie, geene nieuwe rapporten. Wij weten immers allen, wat die periodieke schrifturen te beteekenen hebben. Men let er op, of legt ze ter zijde, al naarmate ze in den smaak van den ontvanger vallen.

Maar laat kennis aan macht paren. Daar moet het heen. *Ieder* officier zal in het vervolg dienen te weten, wat voeding en voedsel beteekenen. Hunne opvoeding moet daarvoor ingericht zijn. Het *onderwijs* in de gezondheidsleer zal rijke vruchten ook voor het leger kunnen afwerpen.

Op dit terrein vragen wij voor allen, die gezag moeten uitoefenen, naar *meer licht*!

De wenschelijkheid van eigene militaire slachterijen werd vroeger door mij betoogd, doch ik kan het voorstel der Commissie niet beamen, om al het graan van Rijkswegen te doen malen, in het midden van het land in één lands-korenmolen. Wij behoeven

nl. zulk eene nieuwe inrichting niet, om goed en zuiver meel te verkrijgen. Ik ben overtuigd, dat het brood, zooals het thans bereid en dagelijks aan den soldaat verstrekt wordt, in den regel aan alle eischen van goed voedsel beantwoordt. Diezelfde waarborgen zou men kunnen verkrijgen bij het brood, dat bij aanbesteding geleverd wordt, indien men maatregelen wilde treffen, waardoor in die bakkerijen, in plaats van repressief te werken, preventief toezicht werd uitgeoefend. Ik verlang, om dit mogelijk te maken, dat het aan de militaire autoriteiten niet alleen zal vrijstaan, om ten allen tijde en onverwacht die bakkerijen binnen te treden, maar tevens, dat toezicht daarin geen oogenblik zal ontbreken.

De vraag, of het verder wenschelijk zou zijn om het kommiesbrood uit enkele tarwe met gist te bereiden, wordt door mij toestemmend beantwoord. Ik acht echter de vermeerdering van uitgave, die hieruit zou voortvloeien, zeer goed te vermeiden.

De dagelijksche ondervinding in de burgerlijke samenleving leert, dat men uit een mengsel van tarwe en rogge met zuurdeeg zeer smakelijk en voedzaam brood kan bereiden. Ik kon mij tijdens het oefenings-kamp te Zeist, in '67 gehouden, hiervan dagelijks overtuigen.

Wat wij verder in het rapport lezen over de verdeeling van de etensuren over den dag en het gereedmaken der spijsen, verdient alleszins aandachtige overweging.

Zooals wij zagen, eischt de toebereiding van het voedsel van den soldaat ten deele dringend voorziening. Doch ook de toediening diende eenige verandering te ondergaan.

Het heeft mij dikwijls met walging vervuld, als ik 'smorgens vóór het uitrukken de heete soep zag staan in de onoogelijke eetketeltjes. Waarom zou aan den soldaat in gewone tijden zijn voedsel niet aan behoorlijk ingerichte tafels kunnen worden toegediend? Een maatregel, die elders met goed gevolg is ingevoerd (1).

De zorg voor de reinheid van het lichaam staat bij de meer-

---

(1) o. a. in Zweden, zie *Organisation du ménage de la troupe*, par Le capitaine PAYE. Bruxelles 1865.

derheid onzer landgenooten op een lagen trap. Ook de soldaat is zeer achterlijk in de cultuur zijner huid. Dagelijks kunnen wij ons bij het keuren van dienstplichtigen en vrijwilligers hiervan overtuigen. De wekelijksche visitaties leeren ons, dat de militaire dienst geenszins strekt, om hierin verbetering te brengen. En wat erger is, onzindelijkheid is bij ons leger, als 't ware, een noodzakelijk kwaad geworden. Want men kan gemakkelijk voorschrijven, dat de soldaat niet alleen het aangezicht en de handen, maar ook het overige lichaam zuiver moet houden, doch geheel iets anders is het de opvolging van de daartoe leidende voorschriften te verzekeren. Dan zou men moeten beginnen wasch- en badvertrekken in de kazernen daar te stellen, en den soldaat gedurende een groot gedeelte van het jaar kosteloos warm water te geven. Het zou m. i. in den hoogsten graad onredelijk zijn, — zoo het al uitvoerbaar ware, — dat hij gedwongen werd, om dit van zijne knrige soldij aan te schaffen.

Men zal dus, zoolang ten deze niet is voorzien, voor de eischen der zindelijkheid de oogen moeten sluiten, en eene der eerste levensbehoefte onbevredigd laten. De hieruit voortvloeiende gevaren voor de gezondheid, mitsgaders voor de zedelijkheid der individuen, liggen voor de hand. De meerdere uitgaven, die de bedoelde maatregel in de toepassing zou ten gevolge hebben, zullen zeker ruimschoots opgewogen worden door mindere onkosten voor geneesmiddelen en ziekenverpleging.

Ik herhaal het: het begint hoog tijd te worden, dat er ten deze worde voorzien en dat, terwijl het leger eene oefenschool is voor de krijgswetenschap, ze tevens eene kweekplaats kan worden voor de zindelijkheid. Aan de bad- kon tevens eene wasch-inrichting verbonden worden. De zorg voor het ondergoed van den soldaat laat thans veel te wenschen over.

„De waschvrouw ontvangt gewoonlijk één cent per dag en per man, en ofschoon dit een *zeer karig* loon voor *veel en hoogst onrein* werk is, zoo is die uitgaaf voor den soldaat toch nog *veel te groot*, omdat zij van *weinig* af moet, terwijl het bovendien voor de waschvrouw schier onmogelijk is, *om het ondergoed van den soldaat met de vereischte zorg te behandelen*, eensdeels door de gebrekkige middelen, die ten haren dienste staan, anderdeels door het voor haar *onvoldoende* loon, dat zij er voor ontvangt. Ware

het niet, dat zij door den kleinhandel in de kazerne, die nogtans tot groote verkeerdheden, zelfs tot bedrog en *diefstal* (!) aanleiding geeft, eenige tegemoetkoming voor de uitgaven harer wasch vond, wij betwijfelen zeer of er een *voldoend* aantal waschvrouwen zou te vinden zijn, om in de soldatenwasch te voorzien."

„Daarom komt het ons wenschelijk voor," lezen wij verder in het rapport, „dat er waschinrichtingen tot stand komen, waarin tevens localiteit tot reiniging van het lichaam, zonder dat daarvoor de *schrake* soldij van den soldaat wordt aangesproken, of dat hij ten minste daarvoor *zeer weinig* betaalt."

„In hoeverre eene waschinrichting met die voor de bereiding van de voeding, voor verwarming van de localiteit, en voor reiniging van het lichaam van den man in verband kunnen gebracht worden, is eene zaak, die een onderzoek van deskundigen vereischt."

„Ook in hoeverre het mogelijk en wenschelijk is, om slechts *éne* of meer dier inrichtingen in elk garnizoen te maken."

Het verdient overweging om eene prijsvraag in dien zin uit te schrijven.

Aan katoen wordt boven linnen voor het ondergoed van den soldaat de voorkeur gegeven. Een katoenen hemd, zonder meer, onmiddellijk onder de kapot, of het mouwvest gedragen, is echter in den winter te koud (1).

Het grootste gedeelte onzer bevolking beschut zich hiertegen door den borstrok van wol of baai. Ik acht het nu wenschelijk, dat het dragen van dit laatste kleedingstuk aan onze militairen niet alleen werd vrijgelaten, maar ook voor hen verplichtend gemaakt.

De sokken moeten goed passen, en uit wol vervaardigd worden. Zij worden bij langeren drachttijd hard en ongelijk, en verliezen hare zachtheid en veerkracht geheel. Drie paar sokken is reeds vrij karig, doch twee paren, zoo als dikwijls aan onze soldaten verstrekt wordt, is veel te gering.

---

(1) Vergelijk de schoone studie van PETTENKOFER, *Ueber die Function der Kleider*, in het *Zeitschrift für Biologie* 1 Band 11 heft 65, een model van hygienisch onderzoek.

Het hoofdtooisel onzer troepen is zonder uitzondering ondoelmatig. „De schako is veel te zwaar. Zij drukt op het voorhoofd, hetgeen op den duur, omdat zij ook *slecht* naar het hoofd voegt, onuitstaanbaar wordt.

„Uit dien hoofde is het noodig, dat zij eene verandering ondergaat. Zij zou *veel* lager, buigzaam en zich naar het hoofd voegende kunnen zijn, en ontdaan kunnen worden van overvloedige versierselen, waardoor men de lichtheid bevordert.”

Ik wenschte nu, dat aan den soldaat niet twee, maar slechts één hoofdtooisel werd verstrekt en wel de fransche képi, doch niet naar hollandschen smaak, als naar gewoonte, misvormd. Hij is lager, veel lichter en sierlijker dan onze gewone schako, zoodat men met dien képi de kwartiermuts veilig kan missen.

„Wat de kleeding zelve betreft, oordeelen wij”, zegt de Commissie, „dat men er nooit toe zal geraken, om eene in *alle* opzichten doelmatige kleeding in te voeren, zoolang de grenzen van beschouwing over dit punt niet *zuiver* afgebakend zijn.

„Gaat men van het denkbeeld uit, dat zij *fraai* moet zijn, onder anderen om volgens de bewering van sommigen den lust voor den militairen dienst bij militairen staande te houden en bij jeugdige niet-militairen op te wekken, dan vervalt men daardoor al lichtelijk in het kwaad, dat er in gelegen is, om den soldaat *te velde* van meer dan het hoog noodige te voorzien.

„Wil men de *eenvoudigste* kleederdracht, d. i. die van den veldsoldaat invoeren, dan vreezen wij, dat er stemmen zullen opgaan, om te betoogen, dat door die invoering de vrijwillige dienstneming benadeeld wordt.

„Toch zijn wij van oordeel, dat de hoogst eenvoudige kleeding van den soldaat zeer goed smaakvol kan worden ingericht en tevens zoodanig, dat de daartegen in te brengen bezwaren geheel vervallen.”

Eene bijzondere zorg diende verder aan het schoeisel gewijd te worden. Ik geloof, dat de wijze, waarop den soldaat thans zijn schoeisel verstrekt wordt, niet aan te bevelen is.

Wij zien de resultaten van dit systeem in de groote menigte doorgeloopte voeten, en dit niet alleen bij jonge, maar zelfs bij langer gediend hebbende soldaten. Ik schrijf deze hinderlijke stoornis toe aan de volgende oorzaken: de weinige zorg voor de voe-

ten in het algemeen, en vooral onreinheid, achterblijven van de noodzakelijke verwisseling der sokken, die daarenboven niet passende zijn, en eindelijk slecht gemaakte, te nauwe of te wijde schoenen.

Over de voor- en nadeelen van het verstrekken van de kleding op *dracht*, in tegenstelling van de tot heden gevolgde wijze van kleding voor rekening van den man, met taxatie en overneming door het rijk van de vertrekkende militiens, zijn de gevoelens verschillend.

„Door de verstrekking van de kleding op *dracht*, ontstaat er: 1°. verbetering in de positie van den soldaat; 2°. afschaffing van de tot zoovele onregelmatigheden aanleiding gevende kleding-taxatie, en 3°. vereenvoudiging in de kompagnies-administratie.”

Mocht men niet tot deze belangrijke wijziging in het tot heden gevolgde stelsel kunnen besluiten, dan diende de taxatie door de kompagnies- en escadrons-kommandanten in ieder geval afgeschaft te worden, „omdat daarbij 's mans belang bij dat van het rijk *te veel* op den achtergrond staat.”

De Commissie is ten slotte terecht van oordeel, „dat een *eenvoudige* en *doelmatige* kleding niet alleen van het leger maar ook voor de schutterijen *hoog noodzakelijk* is.”

Zij wil den randsel *lichter* maken, ook door deze van het daarin geplaatste eikenhouten kastje te ontdoen, hetwelk haar *alleron-doelmatigst* voorkomt. En zou de randsel onmogelijk zoo licht gemaakt kunnen worden, dat hij, gepakt, den soldaat niet altijd *zeer hinderlijk* bleef in zijne bewegingen, dan wenschte men aan een zijde hem geheel af te schaffen en te vervangen door een grooten zwart lederen zak met bandelier, „bij wier *dracht* men tevens bepaald wil hebben, dat die, bij het verrichten van vermoeiende bewegingen, naar goedvinden van den man over den een of anderen schouder zou mogen hangen.”

De Commissie besloot haar paragraaf over de kleding met de volgende alleszins behartigingswaardige wenk: „dat men op het punt van kleding en uitrusting *niet* moet blijven stilstaan, maar in tegendeel er steeds op moet bedacht zijn, om den last, dien de man moet dragen en de vermoeienissen en ontberingen, waaraan hij kan onderworpen worden, zooveel *mogelijk* te verlichten,

en alhoewel het 'altijd noodzakelijk is, om te onderzoeken hoe-
danig andere legers zijn gekleed, uitgerust en gewapend en
daarbij gevoed, verpleegd en verzorgd, zoo mogen wij toch niet
uit het oog verliezen, dat voor *ons* land, voor ons leger, wiens
bestanddeelen over het algemeen niet met dien militairen geest
zijn beziel, zoo als bij sommige andere natiën wordt aangetrof-
fen, meer eigenaardige en nationale, meer met ons verdedi-
gingsstelsel overeenkomende en van andere legers afwijkende ge-
bruiken, wellicht *veel* doelmatiger en praktischer zullen zijn."

Zeer juist, want het kan niet genoeg herhaald worden, *dat
ons leger geene kopie moet zijn op verkleinde schaal van het fransche,
pruisische, of welk leger dan ook, maar op en top nationaal.*

Overgaande tot het behandelen van de oefeningen, acht de
Commissie de plotselinge overgang tot deze van eene zittende
levenswijze terecht nadeelig.

Ik hield mij hiervan mede overtuigd, toen ik voorstelde: om
het lichaam voor te bereiden door de gymnastie, die, goed ge-
leid, de harmonische ontwikkeling van al zijne deelen moet op
het oog hebben.

„Thans is de geheele opvoeding van den soldaat in den
eersten tijd van zijne indiensttreding *afmattend* en beweert men
terecht daarvan zoozeer overtuigd te zijn, dat men het noodig
oordeelt dien oefeningstijd langer te nemen."

„Men rekent zeer verkeerdelijk 8 dagen als voldoende, om
de spieren van den ambachtsman, of van hem, die zijn bedrijf
zittend, met voorovergebogen hoofd, of met over elkander ge-
kruiste beenen uitoefent, geschikt te maken voor de behandeling
van het geweer.

Men denkt er niet genoeg aan, dat op den leeftijd van 20
jaren, de borst vooral nog geenszins volkomen ontwikkeld is.
Dit heeft dan ook veeltijds het verlies van de gezondheid, ja
zelfs ziekten ten gevolge. Men beweert namen te kunnen opgeven
van lotelingen, wier gezondheid hierdoor *voor altijd* verloren is
gegaan."

De Commissie verklaart den oorlog aan de geestdoodende dé-
tailoefeningen en wenscht regelmatig *afwisselende* exercitiën, waarbij

de *borst* en *ledematen* behoorlijk langzamerhand ontwikkeld worden. Zij beschouwt de oefeningen het meest gewenscht, die door afwisseling ook den geest opwekken, zonder afmatting, al is die afmatting ook niet dadelijk blijkbaar. Dat is de quaestie; het *verstand* moet *ontwikkeld* en de *geest* opgewekt worden, zal de mensch onder de macht en het gezag van kleingeestige drillmeesters niet verlaagd worden tot eene machine, zoozeer verschillende van een man, die veërkracht aan beleid, moed aan dapperheid weet te paren. En aan zulke menschen hebben wij behoefte; aan geene anderen kunnen of mogen wij de dierbare panden, als daar zijn onze volkseer en onze vrijheid, toevertrouwen. Open daarom in de kazernen voor *alle* dienstplichtigen gelegenheid tot goed onderwijs, maar *dwing* hem *niet*, om er gebruik van te maken. Schaf alle zgn. extra-corveën, als ongeoorloofde insluipsels, af. Laat de man zich *vrijelijk* in de kazerne kunnen bewegen; bezorg hem een te huis, *in één woord: zoek door alle mogelijke middelen de positie en het lot van den soldaat te verbeteren.*

De machine-soldaat is mogelijk een geschikt werktuig om den troon van een of ander overweldiger te schragen, maar de ontwikkelde, denkende krijgsman is alleen de waardige verdediger van een vrij volk. Een leger, uit zulke soldaten bestaande, strijdende voor eene rechtvaardige zaak, is onoverwinnelijk!

De vrijheid en de vrije ontwikkeling moeten de geest en de bezielende adem zijn van een Nederlandsch leger, hetgeen, naarmate het uit den aard der zaak in getal moet onderdoen, door gehalte moet uitmunten. De lust tot den krijgsdienst moet daartoe opgewekt worden.

Ieder soldaat moet *minstens* tien cent per dag *vast zakgeld* hebben, en voeding- en zakgeld steeds afgescheiden gehouden worden. Thans ontvangt de soldaat niet eens altijd de helft, en moet hij bovendien van zijne karige soldij onderscheidene uitgaven bestrijden, die op de menage-rekening voorkomen, doch daarop niet behooren.

Wat wij dus wenschen, dat is, de soldaat in het bezit van eene hoogere soldij te stellen, maar vooral ook van de kans op bevordering te verbeteren. Dit is het eenige middel, om vrijwilligers te krijgen en te behouden. Niemand wil soldaat worden met het vooruitzicht, om het gedurende zijn geheele leven te blijven. Dit erkend zijnde en

de verkrijging van den graad van onderofficier de billijke belooning daarstellende voor ieder militair, dan diende de positie ook zoodanig te zijn, dat de soldaat daar werkelijk begeerig naar kan zijn. Hare verbetering is dus eigenlijk tevens eene verbetering van het lot van den soldaat in het algemeen. De Commissie ging dit belangrijke punt met stilzwijgen voorbij.

En hoe is nu het lot van de meeste onderofficieren? Alles behalve benijdenswaardig. Gehuwd moet hij van een karig tractement met vrouw en kinderen leven. *Hoe* zij daarvan kunnen leven, is velen zaakkundigen met mij een raadsel. Maar het is er dan ook een leven naar. En dan het wonen in de kazerne, waar de opgroeiende jongelingen en dochters omringd zijn door zoo menig verkeerd voorbeeld, hetgeen niet nalaat gevolgen te hebben, als de verleiding.... Vandaar dan ook zoovele kinderen, die hun vader niet noemen kunnen....

Al die ellende is en blijft een mysterie voor het groote publiek. Dit ziet slechts naar het niterlijke, terwijl die blinkende uniformen veel lijden verbergen.

Ja! de onderofficieren zijn met recht martelaren voor de militaire eer. In het gehalte van dien stand is in de laatste jaren een groote teruggang te bespeuren. De onderofficieren zijn niet meer hetgeen zij vroeger waren. Dit erkent iedereen, die het leger van nabij kent, doch tevens, dat de oefeningen daar onder zeer moeten lijden. Ik herhaal het: zonder vrijwilligers geen kader, zonder kader geene oefeningen, zonder oefening geen leger!

Om echter vrijwilligers te krijgen en te behouden, moet de waarde van den militairen stand verhoogd worden en dus veel worden weggenomen, hetgeen zijn aanzien in het oog der menigte moet verminderen. Ik heb hier mede het oog op onze barbaarsche achterlijke militaire wetgeving, met haar stelsel van vernederende straffen, een crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande, dat in der tijd zonder discussie, ja, — zonder inzage, — werd aangenomen, en hetgeen noch voldoet aan de eischen der wetenschap, noch aan de behoeften van het Nederlandsche leger (1).

---

(1) Vergelijk blz. 707 van de *Handleiding tot de kennis van het Nederlandsche Staatsrecht en Staatsbestuur*, door DE BOSCH KEMPER, waarin o. a. verwezen wordt naar het bekende proefschrift van H. VAN DER HOEVEN.

Dit wetboek bevat onder andere abnormiteiten in den eersten titel een artikel 17, waarvan de inhoud strijdt met de eerste regelen van het recht, — nullum delictum sine lege, — en waarbij *niet bestaande* misdrijven met *onbepaalde* straffen worden bedreigd, een artikel van zulk eene ruime strekking, dat een ietwat vrije toon op deze vergadering ons allicht in handen zou kunnen voeren van den advocaat-fiscaal. En het is nog niet eens zoo lang geleden, dat ditzelfde artikel werd ingeroepen, toen men eene vruchteloze poging deed om de vrije uiting der gedachten door het leger te smoren.

En hoe is het gesteld met de geneeskundige verzorging in geval van verwonding of ziekte?

Ik aarzel niet te verklaren, daar kan ook nog veel verbetering in gebracht worden. Sedert ik dit het vorige jaar van dezelfde plaats met bewijzen staafde, is hierin geen enkele verandering gebracht, terwijl eene hervorming naar geheel nieuwe grondslagen al meer en meer noodzakelijk is geworden.

De gevolgen kunnen hiervan niet achterwege blijven, als het oorlogsvuur ook hier zijne verwoestingen zal aanrichten, als we door den nood gedwongen onze vruchtbare akkers in tijdelijke moerassen moeten veranderen, en door dit alles te samen genomen het aantal zieken en gekwetsten eene ongehoorde uitbreiding zal bereikt hebben. Ik meen het zeer te moeten betwijfelen, of wij dan wel met onze slecht ingerichte hospitalen — eigenlijk niet veel meer dan bergplaatsen van zieken — met een verouderd en onbruikbaar materieel, met reglementen herinnerende aan een gesloten tijdperk, en een ongeoeffend minder personeel, aan onze roeping ten deze zullen kunnen voldoen. Dit te ontkennen en te blijven ontkennen, niettegenstaande de herhaalde verzeeringen van zaakkundigen, getuigt van een beklagenswaardigen onwil of schromelijke onkunde. De gevolgen van verzuim ten deze kunnen niet achterwege blijven, doch zullen zich, helaas! eerst openbaren, als het te *laat* is, doch dan kunnen wij de *schuld* daarvan *geheel* terugwerpen op hen, die hierin verbetering hadden *kunnen* en dus *moeten* brengen.

De historie levert zoo vele voorbeelden op van de schromelijke gevolgen, die de gebrekkige inrichting van legerverpleging en

geneeskundigen dienst hebben gehad, en als wij de oogen willen sluiten voor al dien jammer, dan zullen de levendige getuigen onder ons, door plichtbesef gedreven, er aan blijven herinneren.

Ook hier is slechts één ding noodig, het breken met een versleten stelsel.

Voor de toekomst eindelijk van den soldaat, wordt veel te weinig gedaan. Wilt gij bewijzen? Ik heb voor mij liggen een algemeen verslag van het fonds ter aanmoediging van den gewapenden dienst in de Nederlanden. Het werd geschreven onder den eersten indruk van het jubilé van Neêrlands herstel.

„Vijftig jaren,” lezen wij, „heeft Nederland het grootste deel van zijne moedige verdedigers voor vrijheid en orde, die door verminking of door ongemakken en ontberingen hulpbehoevend zijn geworden, en ook de nagelaten betrekkingen van gesneuvelden liefderijk ondersteund.”

Maar ook gedurende die vijftig jaren bleven er telkens nog honderden over, die door de beperkte middelen, waarover het fonds heeft te beschikken, niet geholpen konden worden.

Het getal sollicitanten bewees, dat daarin vooreerst wel geene verandering zal komen. Het bedroeg toen 1100, waaronder 28 blinden, 459 infirmen van België, 226 infirmen uit de koloniën, en 204 veteranen van 40 jaren dienst.

„Wel is het bedroevend telken jare,” lezen wij verder, „het aantal sollicitanten niet te zien verminderen, daar het toch geheel aan de bedoelingen van ons fonds zou beantwoorden, wanneer geen enkele ongelukkige krijger meer behoefde te wachten op eene *billijke* ondersteuning, als een blijk van erkentelijkheid voor zijne aan den lande bewezene diensten. Maar de krachten van het fonds zijn daartoe echter op verre na niet toereikend. Men mag, men kan niet verder gaan dan met inachtneming van de meest mogelijke billijkheid alleen diegenen te bedeele, welke daarop het meeste recht hebben.”

„Bedroevend is het bij de beperkende, doch door den bekrompen toestand onzer middelen, noodzakelijke bepalingen, een nagenoeg blinde te moeten afwijzen, omdat eene flauwe schemering van het lieve zonlicht den nacht in zijne oogen nog ecnigszins verhel-

dert, hoewel zijn kwaal hem volstrekt ongeschikt maakt om in zijn onderhoud te voorzien."

„Bedroevend is het . . . . . ons vaderland geniet tot heden volkomen rust. God geve, dat die rust door niets verstoord worde! Maar ook in tijden van rust en vrede is de soldaat aan vele gevaren, aan vermoeienissen en ontberingen blootgesteld, die hem bij het verlaten van den dienst ongeschikt maken, om in zijn onderhoud te voorzien. En zou het wel aanmoedigen en ondersteunen van den gewapenden dienst zijn, wanneer dezulken in hunnen ouderdom aan gebrek (sic!) worden overgelaten. Zou men moed en dapperheid verlangen in tijden van gevaar van hen, bij wie in vreedstijd de overtuiging niet wordt levendig gehouden, dat Nederland den moedigen krijgsman vereert en ondersteunt, die in bevolen dienst ongelukkig is geworden?"

Ik moet eindigen. Heb ik schijnbaar onmeedoogend het mes der critiek gezet in het rapport, hetwelk mij tot achtergrond diende, dan geschiedde dit toch niet met eenig boos opzet. Ik wenschte het goede van het werk der Commissie te redden uit de zee van onverschilligheid, traagheid en onkunde, die reeds zoo menige aan de orde gestelde quaestie in hare logge vaart heeft bedolven.

Ik ben begonnen met mij te verdedigen tegen de beschuldiging van eenige pretentie, en wil besluiten met te verklaren: dat mijn onderzoek slechts stukwerk is gebleven, vlugtige omtrekken eener grondige studie. Ik ga zelfs verder, en hoop liefst heden op menig punt overtuigd te worden van het onjuiste en gewaagde mijner stellingen, zoo slechts de zaak, het beginsel hetwelk ik voorsta, daaronder niet lijde. Wat toch het resultaat onzer overleggingen moge zijn, dit blijft bij mij vaststaan, dat de verbetering van het lot van den soldaat dringend noodzakelijk is. En hoe zal zij zekerder bereikt worden, dan door de beoefening van de gezondheidsleer? Want het leven kan slechts dienen om het leven te verklaren.

Wanneer wij nu nagaan, welke belemmeringen den vooruitgang op dit gebied tot heden in den weg stonden, dan zien wij ze vooral van twee zijden opdagen. De voorstanders eener rustige rust in de eerste plaats willen van geene verandering weten. Omdat het altijd zoo geweest is, *moet* het zoo blijven. Doch naast die openlijke

vijanden treden er nog gevaarlijke vrienden op, die meenen te kunnen volstaan met te spreken van DE WETENSCHAP. Wie heeft ze niet ontmoet die oppervlakkigen, welke met eene zekere unctie het woord hygiëne uitspreken, doch zich niet de minste moeite getroosten, om zich haar eigen te maken; veel minder opofferingen overhebben om hare beginselen te doen zegevieren.

Noch van de eene, noch van de andere partij is, — ik behoef het u zeker niet te zeggen, — eenigerlei heil te verwachten. Daarom nog eens: de beoefening der gezondheidsleer moet meer algemeen worden. Tot heden toe werd er niet genoeg ten onzent aan gedaan. Of zeg ik te veel, nu wij den eenigen leerstoel in de militaire gezondheidsleer hier te lande, zagen opheffen? Nu..... Doch ik heb hier nog minder het beoefenen van de gezondheidsleer door onze officieren van gezondheid op het oog, dan wel het onderwijs in dat gedeelte der wetenschap aan de officieren, onze toekomstige bevelhebbers en het geheele leger. Heeft de leer eenmaal wortel geschoten, dan volgt het leven naar hare beginselen als van zelve, en des te spoediger, al naarmate er betere grondslagen voor gelegd zijn. Eerst op de school, daarna in het leven. En terwijl nu in het militaire leven alles bij voorschriften en reglementen bepaald wordt, moet ook de opvolging van de regels der gezondheidsleer door dezelfde wetten gewaarborgd worden.

Tot heden ontdekte ik geen zweem van de neiging tot een dergelijk streven. Hoe veel verder zijn wij verwijderd van het tijdstip, dat een reglement op den gezondheidstoestand van het leger hierin verbetering zal brengen?

Zonderling verschijnsel voorwaar! Gedurende het vierde eener eeuw en langer, hebben in ons midden geleefd en gewerkt een der grootste scheikundigen en een der grootste physiologen, twee mannen, die de wetenschap vooruit brachten, en den Nederlandschen naam met luister omgaven. Vragen wij echter naar de toepassing hunner leer op het leven hunner medeburgers, dan zijn de resultaten veel minder schitterend, en wordt ons een weinig bemoedigend antwoord gegeven in teruggaande ontwikkeling, klimmende ziekte- en sterftecijfers. De geest van den vooruitgang dringt langzaam, al zoo langzaam, op dit terrein door, en het gebied dat de nieuwere gezondheidsleer zal te veroveren hebben,

bleef schier onoverzienbaar. Ik weet wel, die gelooven haasten niet, en de overwinning der waarheid op routine en vooroordeel is onvermijdelijk, doch tevens dat iedere vertraging, ieder uitstel, de maatschappij te staan komt op nieuwe en onherstelbare verliezen. Moge dit spoedig ophouden en het oogenblik aanbreken, dat onder en door ons met ijver beoefend worde, de kunst van wel te leven!

De VOORZITTER bedankt den heer GORI voor zijne rede, die voorzeker met veel genoegen zal zijn aangehoord. Hij zal nu in de eerste plaats de beraadslaging over de beide eerste punten openen. De Voorzitter vraagt aan den heer GORI, of het zijn wensch is, dat al de militiepligtigen zullen worden gekeurd vóór de loting?

De heer GORI beantwoordt de vraag bevestigend. Hij was dit jaar belast met de keuringen voor de stedelijke schutterij in zijne woonplaats. Voor dit gedeelte onzer weerbaarheid is, zoo als bekend is, nog de oude manier in gebruik, om één jaar vrijstelling, uit hoofde van ligchaamsgebreken, te verleenen. Hij zag toen op nieuw in al het omslachtige en in zekeren zin willekeurige, dat er in die manier van handelen gelegen is.

Wat verder zijn voorstel aangaat om *alle* militiepligtigen vóór de loting te doen keuren, hieruit zou nog het voordeel ontstaan, dat men zoo doende al dadelijk zou weten, op welke strijdkrachten men zou kunnen rekenen.

Het denkbeeld is echter niet oorsponkelijk van S. Vóór hem heeft reeds een fransch officier van gezondheid, VINCENT, er op gewezen, in zijn *Choix du soldat*, terwijl een belgisch officier van gezondheid, ROBIN, het mede heeft voorgesteld. Onze 1^e officier van gezondheid VAN HASSELT maakt er melding van in zijn doorwrocht werk over het visiteeren.

Spreker herinnert er aan, dat hij vroeger, in zijn leven van den soldaat, reeds heeft aangetoond de billijkheid, om de bepaling van het contingent steeds te doen plaats hebben in verhouding van de *valiede* bevolking. Zoo als het nu geschiedt, zal eene door misgewas of anderzins geteisterde gemeente, daarenboven nog getroffen worden door het niet minder drukkende gebrek

aan denkende hoofden en nijvere handen, om de verloren welvaart wederom op te beuren. Zij worden voor den krijgsdienst opgeëischt.

Deze maatregel, zoo als wij zagen, *rechtvaardig* in beginsel, zou tevens vereenvoudiging in de administratie ten gevolge hebben, omdat het omslachtige reclameeren der lotelingen daardoor zou worden voorkomen.

S. hoopt daarom, dat bij het herzien der wet op de nationale militie hierop zal worden gelet.

De heer VAN ROUVEROY ondersteunt het denkbeeld van den heer GORI, om den soldaat vivres *in natura* te verstrekken, iets wat overigens niet nieuw is, voor een groot gedeelte in Indië en geheel bij de marine bestaat. Zoo zou de voeding, die, zoo als de heer GORI heeft beweerd, te wenschen overlaan, ook ten gevolge der onvoldoende soldij, kunnen verbeterd worden. De soldij toch is ruim 50 jaren geleden vastgesteld, met het oog op een prijs der levensmiddelen, die sedert zeer gestegen is, terwijl de soldij niet beduidend verhoogd werd. Aan boord der schepen, waar de matroos zijn gage en vivres krijgt, wordt de eerste niet aangesproken als men bijv. in eene haven komt, waar de levensmiddelen duurder zijn dan gewoonlijk. Bij dat stelsel van het verstrekken van vivres *in natura* dient ook op het voordeel gelet te worden, dat het gevolg is van aanbesteding der voedingsmiddelen in het groot, terwijl de soldaat dan niet meer afhangt van het stijgen van de prijzen der levensmiddelen.

De heer GORI ziet met genoegen, dat de heer ROUVEROY met zijn voorstel instemt, welke laatste nog aanmerkt, dat hij alleen het nut van het verstrekken van vivres heeft doen uitkomen.

De heer GORI vervolgende neemt uit het feit, dat de voorgaande spreker een officier is van het Indische leger, aanleiding, om een schijnbaar verzuim te herstellen. Van het Nederlandsche leger sprekende, wordt men onwillekeurig met de gedachte geleid naar onze dappere Indische krijgsmacht. Ons leger is toch metderdaad niet veel meer dan het depôt van het Indische. Eischt het lot van den soldaat hier verbetering, dan is daar in die verre ge-

westen, diezelfde lotsverbetering nog veel meer noodzakelijk. De Indische soldaat, die meestal met opoffering van zijne gezondheid en niet zelden met die van zijn leven, steeds strijd moet voeren en tegen het klimaat en met den vijand, tot behoud van die kostbare bezittingen voor Nederland, heeft *recht* op eene in ieder opzicht behoorlijke verzorging en belooning.

Spr. meende de behandeling van dit gedeelte der quaestie aan betere handen te moeten toevertrouwen. De hulp van een zijner collega's van het Indische leger was hem daarvoor toegezegd, doch deze werd tot zijn leedwezen verhinderd om op deze vergadering te verschijnen.

Vandaar het verzuim, dat er in zijn betoog niet van het Indische leger wordt gesproken.

De heer VERSPYCK zegt, dat, wat de keuring bij de militie-raden betreft, de ondervinding hem en meerderen zijner collega's overtuigend geleerd heeft, dat het zeer wenschelijk en noodzakelijk is, dat alle miliciens zonder onderscheid worden gevisiteerd. Menigeen toch dient geen reclames in en wordt dan later, als hij onder de wapenen komt, bevonden behebt te zijn met gebreken, die hij soms zelf niet wist te bezitten. De reglementen bepalen, dat zulk een man in de ziekeninrigtingen moet opgenomen worden en dan wordt hij later afgekeurd, maar in dien tusschentijd wordt hij onderhouden ten koste van het Rijk. Spreker gelooft dus, dat er eene groote som geëconomiseerd zou worden, indien er tijd en gelegenheid gegeven werd om alle militiepligten bij den militieraad te onderzoeken, waardoor dan gebreken zouden ontdekt worden, die nu voorshands verborgen blijven en eerst bij het onder de wapenen komen worden ontdekt.

De VOORZITTER wenscht aan deskundigen de vraag te doen, of het nieuwe stelsel, dat er maar ééne keuring is en dat de milicien, die dan afgekeurd wordt, voor altijd vrij is, goed blijkt te werken.

De heer GORI antwoordt dat het een goed beginsel is.

De heer VERSPYCK ncht het in alle opzigten wenschelijk, dat
1868/69.

de miliciens niet d'emblée afgekeurd worden voor gebreken die twijfelachtig zijn, want het onderzoek bij de militieraden is uit den aard der zaak dikwerf, al wordt ook hiertoe de meeste zorg gebruikt, zoo onvolmaakt, dat het niet altijd mogelijk is, dadelijk eene goede keuring te doen; op vele plaatsen zijn de lokalen hiertoe ongeschikt, het ontbreekt menigmaal aan de benoodigde onderzoekingsmiddelen en de tijd is te kort. Op één morgen krijgt men soms 50 of 70 miliciens te keuren, en om elk hunner op eene afdoende wijze te onderzoeken, is door elkander ten minste tien minuten noodig. De dag zou er dus niet voldoende voor zijn en de militieraad zit slechts een bepaalden tijd. Daarbij voege men de voorwending van ziekten, die bij onze miliciens zoozeer wordt in praktijk gebragt, en die men alleen door naauwkeurig en herhaald onderzoek, en soms door kunstgrepen, ontdekken kan, hetgeen wel doenlijk is in de hospitalen, maar niet bij den militieraad. Spreker gelooft dus dat er bij twijfelachtige gevallen geen dadelijke afkeuring mag volgen, maar dat de man tot een naauwkeurig onderzoek in het hospitaal moet worden opgenomen, gelijk nu bij de reglementen bepaald is, daar dit alleen zekerheid kan geven.

De VOORZITTER herinnert dat de milicien in vroeger tijd voor één jaar werd vrijgesteld en dan terug moest komen, doch nu geheel vrij is, en vraagt of dit goed werkt, daar thans soms iemand vrij komt, die naderhand blijkt zeer goed geschikt te zijn voor de dienst, hetgeen zeer ten détriment is van de overigen, want dit werkt bij de militie het hardst, dat, als men er een vrijstelt, een ander moet opkomen. De Voorzitter herhaalt dus zijne vraag, of het vroegere stelsel, dat de man voor één jaar werd vrijgesteld en dan weder moest opkomen, niet beter was?

De heer VERSPYCK zegt dat het bij de bestaande reglementaire bepalingen hoogst zelden zal voorkomen dat miliciens vrijloopen, die na één jaar geschikt zouden zijn, doch stelt hier tegenover, dat degenen, die zich met eene voorgewende ziekte opdoen, zich in dat jaar zoozeer kunnen oefenen, dat zij zich in het volgende jaar nog zieker voordoen dan in het vorige. Dit is onder anderen het geval met de myopie, daar het onderzoek der oogen bij den

militieraad eene der moeilijkste zaken is, en de loteling door oefening in den regel met alle brillen kan leeren lezen. Komt nu zulk een man in het hospitaal, dan worden hem alle middelen om zich te oefenen ontnomen, en nu eerst kan men door een herhaald en naauwkeurig onderzoek met zekerheid uitspraak doen over het al of niet bestaan van het gebrek. Aperte gebreken zijn daarentegen bij het eerste onderzoek evenzeer te herkennen, als een jaar later. Uitstel werkt alleen de voorgewende ziekten in de hand. Uitzondering hierop stelt alleen te kleine ligchaamsgestalte daar; deze zou men voor één jaar kunnen uitstellen.

De heer GORI kan hetgeen door den voorgaanden spreker is aangevoerd niet op alle punten beamen. Hij houdt zich overtuigd dat geene gebreken zekerder zijn te onderkennen en te bepalen, dan juist de refractie-anomalieën. Het onfeilbare middel is een mydriaticum, doch daarbij moet men niet kunnen beschikken over een zestal brillen, zooals nu van rijkswege wordt verstrekt, maar over een compleet stel losse glazen en den noodigen tijd. Langs dien weg behoeft geen enkel myoop aan het onderzoek van deskundigen te ontsnappen. Ook mindergeoefenden kunnen met zekerheid den graad zijner myopie bepalen.

De heer VERSPYCK antwoordt dat hetgeen de heer GORI zegt waar zou zijn, indien men bij den militieraad gebruik kon maken van alle hulpmiddelen, die de wetenschap aan de hand geeft. Zulks is echter volstrekt niet altijd het geval. Zoo b. v. bestaat er in het reglement eene bepaling, dat een bijziende, om afgekeurd te worden, op een bepaalden afstand moet kunnen lezen door zekeren bril, na opheffing van het accomodatie-vermogen, dat wil zeggen, nadat de iris verlamd is. Om dit te bewerkstelligen, moet men eene vloeistof in het oog brengen, waardoor het accomodatie-vermogen voor eenigen tijd verloren gaat. Het gevolg hiervan is echter, dat het gezichtsvermogen hierdoor tijdelijk wordt verminderd, en nu loopt men gevaar dat de man bij het heengaan het denkbeeld met zich neemt, dat men hem het gezigt bedorven heeft. Spreker is een dergelijk geval voorgekomen. Men is dus steeds huiverig dit herkenningmiddel aan te wenden, en evenwel is het noodzakelijk om myopie met *zekerheid* te constateeren.

De heer GORI acht alle middelen van onderzoek, die wetenschap en ervaring aan de hand geven, niet alleen geoorloofd, maar ook gebiedend noodzakelijk. Hij voor zich erkent slechts ééne methode van onderzoek als de ware, dat is: eene volledige.

De VOORZITTER zegt zich geheel te vereenigen met hen, die klagen over den slechten toestand der kazernen. Maar toch is het zeer moeilijk de gewenschte verbeteringen aan te brengen, met het oog op de finantiële gevolgen voor den Staat. Hoe gaarne ook hij verandering zou wenschen, ziet hij geen kans, die spoedig te doen ontstaan. Men heeft gesproken van de kazerne Oranje-Nassau te Amsterdam. Bestaat nog dezelfde denkwijze omtrent de ongeschiktheid dier kazerne als vroeger?

De heer GORI antwoordt: de kazerne Oranje-Nassau werd tijdens de Fransche overheersching gebouwd. In de eerste jaren na het herkrijgen onzer onafhankelijkheid hoorde men nimmer klagen over de ongezondheid van die kazerne. Toen echter omstreeks 1826 vele plaatsen, en ook Amsterdam, door tusschenpoozende koortsen werden geteisterd, achtte de regeering noodzakelijk het garnizoen te verleggen en de kazerne dientengevolge te ont-ruimen. Zij stond vele jaren, zoo ik mij niet bedrieg, zoo goed als ledig, doch had zoo weinig den roep van ongezond te zijn, dat in 1847 de burgemeester der hoofdstad haar wilde bestemmen voor stedelijk gasthuis, waartegen door de hoogleera-ren der voormalige klinische school geadviseerd werd; uit hoofde harer excentrische ligging en met het oog op de behoeften van het medisch onderwijs, en *niet* omdat het gebouw of de ligging in hunne oogen hygienische bezwaren opleverden. Later vooral door infanterie betrokken, kwam dezelfde kazerne langzamerhand in een kwaden reuk. Wanneer de manschappen soms van ver verwijderde punten bezweet op het appèl aankwamen en eenigen tijd op de plaats bleven staan, ontstonden er dientengevolge vele verkoudheden met hare uitgangen. Dit verhoogde ziektecijfer was dus afhanke-lijk van de *wijze van bewonen* en *niet van het gebouw*, hetgeen be-wezen werd door het feit, dat, toen de artillerie alleen de kazerne betrok, datzelfde cijfer aanmerkelijk daalde. De artillerie heeft minder appèls en minder vermoeiende diensten dan de infanterie.

De ongunstige roep der kazerne Oranje-Nassau stond in verband met een ander, gelukkig te niet gedaan vooroordeel, nam.: het door niets gemotiveerde vermoeden, dat de buitenrand der stad Amsterdam ongezonder zou zijn dan de meer naar den Y-kant gelegen gedeelten. *Die strijd is gestreden*: dank zij vooral ten deze toegebracht aan de voormalige commissie van geneeskundig toezicht, die in een opmerkelijk rapport waarschuwde tegen het misbruik, hetwelk in deze quaestie van de statistiek gemaakt werd. Doch genoeg, niemand gelooft daaraan thans meer. Om te bewijzen, herinner ik er slechts aan: dat de gemeenteraad het voorgaande jaar besloot een gasthuis te doen bouwen op de Schans bij de Zaagmolen-barrière; dat het Blinden-instituut zijne voltooiing nabij is op den Singel tusschen de Leidsche en de Wetering-barrière; dat er een weeshuis zal gebouwd worden aan den buitenrand in den polder, die welhaast onder zijne bewoners zal rekenen diezelfde geneesheeren, welke als om strijd hunne stem deden hooren tegen zijne ongezondheid.

De landsregeering ging ten deze de stedelijke en de particulieren voor. Zij gelastte het bouwen eener Kavalerie-kazerne op de Schans, het tijdelijk in gebruik nemen van een vleugel van Oranje-Nassau voor hospitaal en eindelijk het daarstellen van eene nieuwe ziekeninrichting op dezelfde Schans. Had ik dus geen recht om van een te niet gedaan vooroordeel te gewagen?

Doch vooroordeelen laten zich niet gemakkelijk begraven. Zij zijn ware troetelkinderen, die gekoesterd worden, als de bedorvene zonen van zwakke ouders. De vrees dan voor het koortsverwekkend miasma werd overgebracht naar den bodem. Eene nieuwe dwaling, die niet krachtig genoeg kan worden bestreden. De bodem van Amsterdam, — de grondboringen bewijzen dit dagelijks — is overal dezelfde. Die van de schansen, waarop de kazernen gebouwd zijn, is alleen harder en vaster door de uitgestrekte fundamenten van de vroegere omwalling.

Met een vast kazernestelsel, zooals ik dit in den loop van mijn betoog heb ontwikkeld, zal men den eersten stap doen op den weg ter verbetering.

Men moet, ik herhaal het, weten wat men wil. De plaatsen, die garnizoen moeten hebben, dieuen duidelijk aangewezen te

zijn. Raadpleegt men het achtste hoofdstuk onzer staatsbegrooting, dan wordt men overtuigd, dat er nog steeds veel geld wordt uitgegeven voor kazernen in plaatsen, die eigenlijk geen of een veel kleiner garnizoen moeten hebben. Een enkel voorbeeld om te bewijzen, waarheen het gemis van een vast stelsel ongetwijfeld moet leiden. Voor de kazerne te Hoorn werd in de laatste jaren ongeveer f 20,000 uitgegeven. Het garnizoen bestaat uit een bataillon, terwijl eene sterke kompagnie voldoende zou zijn. Het garnizoen is daar ter bewaking van de gevangenis. Nu is er bepaald, dat het aantal posten zal geregeld worden door de commissie van administratie, in overleg met den garnizoenskommandant. Die commissie bestaat uit inwoners van Hoorn, die belang hebben bij de zekerheid van de gevangenis niet alleen, maar ook een groot garnizoen wenschen. Bij eene doelmatige verdeling der posten — ik baseer mij hier op de getuigenis van zaakkundigen — zou men die kunnen verminderen en dientengevolge het garnizoen verkleinen. Nu breng ik nog niet eens in aanmerking het geestdoodende en weinig aanlokkelijke van eene plaats als de straks genoemde, waar bovendien de oefeningen om zoo te zeggen stilstaan. De manschappen zijn op wacht of liggen aan de koorts lijdende in de infirmerie.

Thans *heeft* Hoorn eene ruimere kazerne en *houdt* dus haar garnizoen. Zoo gaat men steeds voort met lappen en opknappen, met het geld te besteden voor het herstellen van het oude, doch krijgt men *nimmer* iets goeds!

De heer KROMHOUT. De heer GORI wenscht dat de kazernen niet meer in achterbuurten gevestigd zijn, en dat er voor gevaakt zal worden, dat zich in de buurt der kazernen geene kroegen en bordeelen bevinden. Spr. meent dat juist de kazernen oorzaak zijn, dat in die buurten kroegen en bordeelen ontstaan. Wanneer men in de meest fatsoenlijke buurt eener stad eene kazerne bouwt, zoo zal men weldra genoemde etablissementen zien verrijzen.

De heer GORI zegt, dat ofschoon hij slechts aangehaald heeft eene zinsnede uit het rapport der commissie, hij zich geheel verenigt met hare opinie omtrent den toestand der kazernen. Hij

wenscht de bepaling te zien vaststellen, dat in de nabijheid van kazernen geene kroegen of bordeelen mogen gevonden worden.

De heer KROMHOUT betwijfelt of het mogelijk zal zijn dergelijke bepaling vast te stellen, zonder de vrijheid te beperken van die personen, welke in dergelijke neringen hun bestaan vinden.

De heer GORI zegt, dat het niet in strijd zou zijn met onze gemeentewet om, bij wijze van algemeene politie-verordening, te bepalen, dat kroegen en bordeelen uit de buurt van onze kazernen zouden geweerd blijven.

De Voorzitter meent dat dit punt beter op eene vergadering van regtsgeleerden, dan van militairen kan uitgemaakt worden. Aan de mogelijkheid om de door den heer GORI verlangde bepaling in het leven te roepen, twijfelt ook hij, want men heeft het reeds eene belemmering der vrijheid genoemd, om door wettelijke bepalingen het gebruik van sterken drank te doen verminderen. Zoo iets moge overdreven zijn, zeker zou het met de vrijheid in strijd zijn, wanneer men een verbod uitvaardigde, om in de nabijheid van kazernen kroegen en bordeelen te houden of op te rigten. Evenals de heer KROMHOUT, gelooft ook Spr. dat de kroegen komen *omdat* de kazernen er zijn. Hij wijst op zijne woonplaats (Deventer) waar, na den bouw eener nieuwe kazerne, vele der vroeger particuliere woningen, die in de nabijheid zijn gelegen, thans in kroegen zijn veranderd.

De heer VAN SUCHTELEN meent, daar men van 's Hertogenbosch heeft gewaagd, op de omstandigheid te moeten wijzen, dat in de nabijheid der Tolbrug-kazerne aldaar wel slechte huizen worden gevonden, maar dat men nabij de St. Jacob-kazerne alleen kroegen aantreft. Ook hier in de residentie vindt men in de nabijheid der kazerne enkel kroegen.

De Voorzitter stemt gaarne toe al hetgeen men omtrent de wenschelijkheid der verbetering van de kazernen en van het lot van den soldaat gezegd heeft, omdat ook hij daarvan geheel

overtuigd is, maar gelooft toch dat die verbetering nog lang tot de *pin vota* zal blijven behooren, want als men bedenkt — (en voorzeker is er niemand in deze Vergadering die dit beter weet dan hij) — hoeveel moeite het nu reeds kost het budget van oorlog door de Staten-Generaal te doen aannemen, dan is het vooruitzicht, dat nog *veel* grootere uitgaven zullen worden toegestaan, niet zeer groot.

Ook stemt hij toe dat het wenschelijk is, in de verbetering van het lot van den soldaat een middel te zoeken om meer vrijwilligers te verkrijgen, maar hij gelooft dat men zich aan teleurstelling blootstelt, wanneer men meent dat men te gelijk met of kort na het invoeren dier verbeteringen ook meer vrijwilligers zal verkrijgen. In een land waar handel en nijverheid bloeijen, verkiest men de vrijheid boven de dienst. Hoe gaarne hij tot verbeteringen zal medewerken, zoo stelt hij zich toch niet voor dat daardoor de vrijwillige dienstneming aanmerkelijk zal worden bevorderd. Er is slechts één middel om een goed leger te verkrijgen, en dat is invoering van het Pruissische stelsel. Maar daartoe zal men in ons land wel niet overgaan. Op dit oogenblik is het zedelijk gehalte van onze vrijwilligers zeer slecht, althans bij de bereden wapens. Voor twee derde is het niet veel meer dan rapaille. Dit is o. a. nog onlangs duidelijk gebleken bij den brand te Amersfoort. Dat ligt in den aard der zaak; het zijn meestal menschen, die geen beter middel van bestaan weten te vinden. Het is een treurig verschijnsel, maar dat zich ook in andere landen voordoet. Spr. zegt dat nu niet om de denkbeelden van den heer GORI hieromtrent te bestrijden, want hij deelt ze in groote mate. Het is in zooverre geen treurig verschijnsel, dat er vele andere middelen van bestaan in een land gevonden worden, maar het is eene waarheid, dat bij vele bereden korpsen het grootste gedeelte der vrijwilligers zedelijk van zulk een slecht gehalte is, dat vele officiers hunne oppassers moeten zoeken onder de miliciens, om geschikte en vooral om *eerlijke* mannen te hebben.

Het verdient opmerking dat zoodra een meer bedrijvig leven, een oorlog, in 't verschiet is, de vrijwilligers van alle kanten opkomen. Zoo geschiedde het in het jaar 1859 hier te lande, toen er sprake was van het Bondscontingent te mobiliseeren, maar zoo-

dra de vrede van Villafranca was gesloten, gingen zij weder weg, door overteekening naar O. I.

De heer GORI zegt: kunnen wij door verbetering van het lot van den soldaat geen meer vrijwilligers krijgen, dan nog is diezelfde verbetering toch dringend noodzakelijk voor de miliciens. En bovendien, er zijn vele verbeteringen zonder hoogere uitgaven, maar integendeel door *besparing* gevolgd wordende.

De heer SLUITER merkt nog op, in betrekking tot den toestand der Oranje-kazerne te Amsterdam, dat daar in 1848 zeer slecht drinkwater was, en dat de privaten, tegen den ingang der kazerne gelegen, eene ondragelijke lucht gaven. Later, in 1865 bijv., was er goed drinkwater en waren de privaten meer naar de achter-, de waterzijde geplaatst, en die lucht dus verdwenen: twee redenen, die zeer veel hebben bijgedragen tot verbetering van den gezondheidstoestand.

De heer VERSPIJCK is in 1849 te Amsterdam in garnizoen geweest. Kwam hij dan in de kazerne voor de gewone dagelijksche visitatie, dan werden de knopen van zijne jas zwart door het zwavelwaterstofgas, dat waarschijnlijk uit den grond opsteeg. De reden hiervan was vermoedelijk, dat de grond, waarop die kazerne gebouwd is, voor een groot gedeelte uit eene opeenhooping van zelfstandigheden bestaat, welke uit het nabijgelegen water bij het uitbaggeren enz. daarheen zijn gebragt. Die stoffen zijn langzamerhand uitgedroogd, en kunnen dus thans niet meer hetzelfde bezwaar veroorzaken als vroeger.

De heer BOSSCHA betwijfelt of het vonnis over de soep, door den heer GORI uitgesproken, wel in alle opzigten gemotiveerd is, en of de physiologie van de voedingsmiddelen zoo ver gevorderd is, dat zij een voedsel, 't welk door het volk toch nog al gewaardeerd wordt, zoo onvoorwaardelijk kan afkeuren. De ondervinding leert, dat er voornamelijk in betrekking tot de voeding, eene menigte volksgebruiken en gewoonten bestaan, voor welke men langen tijd eigenlijk geen reden wist op te geven. Eerst later, wanneer de wetenschap verder gevorderd is, blijkt

het dat daarvoor wel degelijk wetenschappelijke gronden te vinden zijn. En nu zou Spr. nog al eenig gewigt hechten aan het gevoel van voldaanheid, verzadiging en welbehagen, dat het gebruik van soep verschaft en dat door den minderen man zeer geapprecieerd wordt; van weldadige soepuitdeelingen wordt door hem met de meeste gretigheid gebruik gemaakt. Spr. weet wel dat de heer GORI, tot ondersteuning van zijn beweren, wetenschappelijke namen van gezag heeft aangehaald, maar van zijnen kant wijst hij op een ander wetenschappelijk man, den grooten LIEBIG, die het de moeite waard heeft geacht, een middel uit te denken om van de voedende kracht der amerikaansche runderen partij te trekken en een vleeschextract te bereiden, dat, met water aangelengd, nog niet eens al de bestanddeelen van eene redelijke soep bevat. Men moet, zegt Spr., de zaak niet op een verkeerd terrein brengen. Het is niet de vraag wat beter is, wanneer men een runderrib of biefstuk heeft, die te braden of te koken. Daarover zal ieder het wel eens zijn. Maar wanneer men soep kookt, kan er partij worden getrokken van onderscheidene deelen van het rund, die op geenerlei andere dragelijke wijze kunnen benuttigd worden. Het komt Spr. voor, dat men zich voor alle overdrijving moet wachten, omdat men anders de zeer juiste opmerkingen over het overmatig gebruik van soep krachteloos zou maken.

De heer GORI doet opmerken, dat hij wel van autoriteiten gewaagd heeft, zonder zich daarop, zooals de heer BOSSCHA wil, te beroepen. Wij hebben hier toch niet met *meeningen*, maar met *bewijzen* te doen. Die bewijzen zijn daar. Het vleesch wordt, door het uit te koken in de soep, zooals thans geschiedt, geheel of grootendeels onverteerbaar. Het verlaat het lichaam, zooals het opgenomen is. De groote stukken vleesch, die gebraden zijnde, een heerlijk voedsel zouden verschaffen, gaan in de soepketels geheel verloren.

Spr. geeft zijne verwondering te kennen, dat dit zoo lange jaren heeft kunnen bestaan, en maakt zich er een verwijt van, dat hij het niet krachtiger heeft bestreden.

Evenzeer verwondert hij zich, dat het procédé, waardoor geen vet aan den soldaat wordt gegeven, ten einde hem meer zakgeld te kunnen verschaffen, is ingevoerd, zonder voorafgaand advies

van zaakkundigen. Dit werd eenige maanden voortgezet, zeer ten nadeele van den soldaat.

Wat nu aangaat het extract van LIEBIG, daaraan ontkent Spr. alle waarde als voedingsmiddel. De daarin voorkomende bestanddeelen zijn dezelfde, die met geringe verandering door de urine het ligchaam verlaten. De daaruit bereide bouillon is nog geen urine, maar komt deze in samenstelling in vele opzichten nabij.

De heer STOLKERT zal, als leek, de tegenwoordige en sinds jaren gevolgde voedingswijze niet op eenigen wetenschappelijken grond, maar alleen op grond eener veeljarige ondervinding verdedigen.

Spr. heeft bij de keuring der miliciens, die jaarlijks onder de wapenen komen, als zij daar ontkleed voor hem stonden, opgemerkt, hoe mager en vervallen ze er uitzagen. Drie of vier maanden later, wanneer hij diezelfde miliciens weder ontkleed aan de badplaats zag, stond hij verbaasd over het gespierde en welvarende uiterlijk van die vroeger vermagerde miliciens. Hoe langer de milicien onder de wapenen bleef, hoe krachtiger en gespieerder hij werd, en wanneer hij, na eenigen tijd met verlof geweest te zijn, weder onder de wapenen kwam, was zijn uiterlijk weêr meer of minder tot den vroeger vervallen toestand teruggekeerd. Een en ander bewijst, dat het voedsel, hetwelk men op wetenschappelijke gronden meent te moeten afkeuren, toch zoo slecht niet en in allen gevalle veel beter is dan hetgeen de man te huis ontvangt. Ook pleiten diezelfde omstandigheden niet voor de bewering, dat de eerste oefeningen te vermoeyend voor de jonge miliciens zijn.

De heer GORI zegt: bewijst dit iets, dan zet ik hiertegenover mijne overtuiging, dat, wanneer die miliciens eene goede, krachtige voeding hadden genoten en hun, in plaats van soep en alle dagen wederom soep met ratatouille, was verstrekt stevige kost met gebraden vleesch, overeenkomstig onzen landaard en hunne vroegere gewoonten, zij dan nog veel gezonder en krachtiger zouden zijn.

Wat aangaat de verklaringen van de heeren GORI en VAN ROUVEROY, dat het duurder worden der levensmiddelen alleen gedra-

gen wordt door den soldaat, is de heer MULDER het volkomen eens met hen, dat het rationeel en zeer in het belang van den man zou wezen, dat het Rijk, indien de levensmiddelen duurder werden, de meerdere kosten daarvan droeg. Doch Spreker vraagt, of niet sedert eenigen tijd het stelsel vigeert, dat, als de soldij tot zeker minimum is gedaald ten gevolge van het duurder worden der levensmiddelen, het Rijk dan het ontbrekende er bij legt, zoodat niet kan gezegd worden, dat al het nadeel ten laste van den soldaat komt?

De heer GORI antwoordt dat bij de begrooting van 1869 is voorgesteld om in het bedoelde geval tot 5 cents daags te suppleeren. De onbevooroordeelde lezing der bedoelde wetsvoordracht met de memorie van toelichting maakte op hem den indruk, dat deze maatregel nu voor het eerst werd genomen. Hij vindt echter 5 centen te weinig, en is van oordeel, dat het minstens het dubbele zou moeten zijn.

In beginsel blijft hij echter uitsluitend voor eene algeheele afscheiding van voeding en zakgeld. Niet alleen moet de soldaat thans de afwisseling der prijzen zijner eerste behoeften dragen, maar daarvan is bovendien het gevolg, dat hij, naar gelang van die prijzen, in het eene garnizoen meer soldij ontvangt dan in het andere. Spr. acht dit onbillijk.

Het is onrechtvaardig, dat een soldaat, die steeds dezelfde diensten doet, beter of minder goed beloond wordt, wanneer hij bijv. in Amsterdam of te Maastricht garnizoen houdt.

De heer VAN NECK deelt mede, naar aanleiding van hetgeen over de toebereiding der spijzen gezegd is, dat bij het regiment grenadiers en jagers dezen zomer de proef genomen is op groote schaal om die op eene andere wijze te doen plaats hebben, doch dat zij algemeen afgekeurd is, zoodat het tegenwoordig weder op de oude wijze wordt gedaan.

De heer GONON heeft het denkbeeld hooren opperen om garnizoens-slagterijen op te rigten. Zijne ondervinding als commissaris van de 's Gravenhaagsche slagterij heeft hem doen zien, dat het rundvee van de eerste kwaliteit voor niet minder dan 64

tot 76 cents het Ned. pond kan worden ingekocht, terwijl de afval den accijns dekt. Het vleesch wordt door de slagterij aan de troepen geleverd tegen 50 cents, doch dit is alleen mogelijk, omdat de fijnere gedeelten van het beest, eerste kwaliteit, tegen 90 à 100 cents aan de inwoners worden verstrekt; en daar maandelijks gemiddeld 6000 à 7000 Nederlandsche ponden aan het garnizoen worden geleverd en 20 000 pond aan het publiek, is het mogelijk dat de gedeelten van het beest, die minder gewild zijn bij het publiek, voor dien minderen prijs worden geleverd aan de soldaten. Spreker meent dus, dat men zich zeer zou misrekenen, indien men meende, dat men goedkoopers vleesch zou kunnen verkrijgen door garnizoens-slagterijen.

De heer GORI antwoordt dat de proef niet meer behoeft te worden genomen, maar werkelijk genomen is.

In het naburige België werken sedert 1860 met uitstekend goed gevolg militaire slachterijen. Zoo schreef hem reeds voor eenige jaren de Belgische eerste officier van gezondheid, de bekende hygienist dr. MEYNE: „nous avons déjà plusieurs boucheries militaires ici et elles marchent *fort bien*. Voici deux résultats, que je vous garantis: la viande est de meilleure qualité que lorsqu'elle est fournie par le civil, ensuite le prix est moins élevé.”

De daartelende vastgestelde instructie zou hier met eenige wijzigingen zeer goed te volgen zijn (1).

Volgens deze is het land in bepaalde rayons verdeeld, die door een negental slachterijen de verschillende garnizoenen van vleesch voorzien, want niet ieder garnizoen heeft zijne eigene slachterij. Hier zouden zeven inrichtingen van dien aard voldoende zijn, en konden dan in de zeeplaatsen tevens dienstbaar gemaakt worden voor de bemanning onzer oorlogsbodems en het corps mariniers.

Spr. houdt zich ten zeerste overtuigd: dat het vleesch daardoor op den duur *beter* en *goedkooper* zal zijn.

De heer GODOIN herneemt, dat hij alleen volgens zijne onder-

---

(1) Zie: *Instruction sur l'administration des boucheries militaires régies par voie économique, insérée au Journal militaire officiel de l'année 1860*, pag. 307.

vinging gesproken heeft, en dat hij den heer GORI, indien het dezen genoeg kan doen, gaarne de registers der slagterij zal laten zien, waaruit blijken zal, dat het vleesch dooreen voor niet minder dan 64 à 76 cents het Nederlandsche pond kan ingekocht worden.

De heer KROMHOUT maakt de opmerking, daar er verschil over den prijs is tusschen de heeren GORI en GODON, of misschien in België dat verschil door het rijk gesuppleerd wordt? Of zoude welligt de aankoop van het vee minder zijn dan hier te lande?

De heer VERSPYCK zegt dat men hierbij niet vergeten moet, dat in België de meeste spoorwegen eigendom van den Staat zijn, zoodat het vee en het vleesch kosteloos vervoerd worden van het eene naar het andere garnizoen, terwijl hier te lande altijd de prijs van het vervoer bij den prijs van het vleesch zou moeten gevoegd worden, hetgeen op rekening van de menage zou komen.

De heer STOLKERT zou het ook wenschelijk achten, eigene slagterijen te hebben, want het door den heer GODON aangehaalde voorbeeld bewijst zijns inziens niet veel; het pleit in het belang van de Vereeniging der 's Gravenhaagsche slagterij, maar alles behalve in het belang der voeding van den soldaat, want de beste en lekkerste stukken krijgt het publiek, terwijl de soldaat (Spreker heeft het dikwijls met leedwezen gezien, maar den goedkoopsten prijs in aanmerking genomen, kon men er niet veel van zeggen) hij zal niet zeggen den afval, maar dan toch alles behalve het beste en krachtigste vleesch krijgt. Al mogt het dus zijn, dat men uit eigen slagterijen het vleesch niet zoo goedkoop kon krijgen (50 cents per Nederlandsch pond) dan gelooft Spreker toch, dat de voeding van den soldaat er bij winnen zou, ook al ware het dat men het thans op $2\frac{1}{2}$ ons daags bepaalde ration, met $1\frac{1}{2}$ of 1 ons daags verminderde, omdat alsdan die mindere quantiteit ruimschoots vergoed zou worden door de betere kwaliteit van het vleesch.

De Voorzitter stelt in het licht, dat het doel niet zoozeer is

goedkoop, maar *beter* vleesch aan de soldaten te verschaffen, ook zelfs al moest het meer kosten, waarna de heer GORI nog de mededeeling doet, dat in België de beste stukken vleesch voor de zieken bestemd worden.

De heer SALVADOR zegt, dat er niet alleen sprake behoort te zijn van het lot van den soldaat en van den militair in het algemeen, ook in de hogere rangen, maar ook van het belang van het land, want beide zijn ten naauwste aan elkander verbonden en staan niet tegenover elkander. Wanneer dat verband in onderdeelen duidelijk werd aangetoond, zou men voorzeker spoedig door de bevoegde magt een verhoogd budget van oorlog, zoo noodig, zien toestaan. Het algemeen bezwaar tegen de uitgaven voor het leger is, dat militairen geene productieve kracht uitmaken. Direct produceeren zij niet, maar indirect wel. Wij hebben eene maatschappij bezeten, die zich interesseerde voor de vrijmaking van slaven; wij hebben ook maatschappijen, die zich interesseeren voor het lot van den Javaan, en op verbetering van den toestand in de Koloniën bedacht zijn, en vele andere; maar de quaestie van het leger staat nog verre ten achter bij andere vraagstukken van den dag en wordt eenzijdig beoordeeld.

Ofschoon Spr. den heer GORI zeer dankbaar is voor zijn met bekwaamheid en warmte uitgewerkt betoog, dat aanleiding gegeven heeft tot een belangrijk debat, zoo kan hij niet ontkennen, dat hij eenigermate teleurgesteld is, want afgaande op het gedrukte programma had hij gedacht, dat men minder in de *détails* zou zijn gebleven en meer het lot van den militairen stand, van den soldaat in de verschillende rangen, zou hebben besproken. Niet dat Spr. hiermede iets aan de waarde der met zorg aangevoerde *détails* wil ontnemen; hij herinnert zich hierbij het juiste motto van het zoo gunstig bekende „Militair zakboekje” van kapitein DE BRUYN:

•Aimez donc les détails! Ils ne sont pas sans gloire:

•C'est là le premier pas, qui mène à la victoire.

•FRÉDÉRIC II.

Maar er zijn nog vooroordeelen en verkeerde opvattingen betreffende de krijgsdienst, welke bestrijding noodig maken, omdat zij de vrijwillige dienstneming in den weg staan. Het is toch zijns

inziens een noodlottig beginsel, wanneer men aanneemt, dat de armée in vreedstijd niets presteert. Wanneer men bedenkt, dat men in het leger te doen heeft met jonge menschen, wier leiding en vorming een geruimen tijd aan den Staat is toevertrouwd en die later ook in de algemeene maatschappij een krachtig element van orde en ware volksbeschaving veelzijdig kunnen helpen ontwikkelen, dan mag men aannemen, dat de armée kan zijn eene continuële bron van degelijke, morele kracht voor de bevolking.

De VOORZITTER gelooft, dat de heer SALVADOR eenigermate van de orde afwijkt. De heer GORI is getrouw gebleven aan het programma, en heeft uitsluitend gebandeld, zooals hij heeft aangekondigd, over de positie van den soldaat. Waarover de heer SALVADOR spreekt, is een ander thema; het betreft meer het *leger* in 't algemeen, of met andere woorden, den militairen *stand*, dat, zoo het verlangd wordt, afzonderlijk een onderwerp van beraadslaging kan uitmaken.

De heer SALVADOR zegt, dat hij, afgaande vooral op hetgeen onder het eerste hoofdpunt is opgenomen: „De verbetering van het lot van den soldaat is eene zaak van groot en algemeen belang”, „de lust tot den krijgscienst wordt er door aangewakkerd”, had gedacht dat men zich op een ruimer standpunt had geplaatst. Er is toch meer noodig dan practische wenken omtrent huisvesting, voeding, geneeskundige verzorging, enz. in het belang der vrijwillige dienstdiening. De positie van den militair *in* en *na* den dienst moet worden verbeterd. De soldaat, die eenige jaren trouw en ijverig gediend heeft, en zijne fysieke geschiktheid voelt verminderen, moet in zijne vorige dienstjaren eene voorspraak vinden voor eene andere betrekking. De lust tot vrijwillige dienstdiening wordt niet alleen aangemoedigd door den dienst zelf te verbeteren, maar vooral door het vooruitzicht te openen na volbragten dienstdienst in eene of andere betrekking te zullen worden geplaatst. Dit beginsel volgt men in andere staten, in Pruisen en nu in Frankrijk. Daar heeft men onlangs een 8000 betrekkingen gereserveerd, uitsluitend voor oud-militairen. Iemand dus, die in zijne jeugd het land trouw dient, verwerft eene zc-

kere aanspraak op eene andere betrekking. Is het niet eene dwaasheid dat een militair, na den leeftijd van 50 of 60 jaren te hebben bereikt, zonder daarom versleten of onbruikbaar te zijn, ontslagen wordt met het genot van een sober pensioen, en gedoemd tot ledigheid? De militaire stand, te lang voortgezet in de mindere rangen, heeft den man toch gewoonlijk eene zekere eenzijdigheid gegeven, die hij niet meer kan afleggen, en waardoor hij op gevorderden leeftijd voor iets anders minder geschikt wordt. Stelt men daartegenover de burgerlijke maatschappij, dan ziet men dat de burgerlijke ambtenaren gebruikt worden zoolang zij eenigszins bruikbaar zijn, ja zelfs ook dan wel eens, wanneer zij onbruikbaar zijn geworden. Spr. herinnert zich in de regterlijke macht ambtenaren te hebben aangetroffen, die nagenoeg den leeftijd van 70 jaren hadden bereikt, zeer doof waren en geheel ongeschikt om een mondeling debat te verstaan. Waarom wordt de militair, in het bijzonder de officier, zonder nog ongeschikt te zijn, naar huis gezonden, waardoor hij in eene positie geraakt, die voor hem hoogst onaangenaam is, en vooral met een gezin, finantiëel dikwijls zeer bezwaard? Spr. gelooft, dat om het lot van den soldaat te verbeteren, vooral moet gelet worden op zijne toekomst. Spr. meent ook, dat wanneer er in plaats van het verouderd en zoogenaamd provisioneel, een beter geschreven regt zal zijn voor den soldaat, er meer kracht, onafhankelijkheid en zelfstandigheid in zijn karakter zal komen, meer degelijke intellectuele en moreele ontwikkeling in eenen echten liberalen geest. Het is ongelooflijk, zegt Spr., dat men nog met dat verouderde regt, dat de deur voor allerlei willekeur openlaat, voortgaat. Spr. erkent, dat de geachte heer GORI reeds op dit essentiële punt gewezen heeft.

In de veronderstelling, dat het onderwerp meer in zijn vollen omvang zou worden besproken, had Spr. een citaat willen voorlezen van een goeden militairen schrijver, uit een werk, in 1835 uitgekomen, getiteld: *Cours d'art et d'histoire militaire*, par C. JACQUINOT DE PRESLE, een beknopt maar zeer éloquent geschreven boekwerk, waarin de militaire stand niet alleen uit een tactisch en strategisch oogpunt, maar ook uit dat van den moreelen toestand der armée wordt besproken. Hij stelt op den voorgrond den stand van den soldaat, die geheel anders moet beoordeeld

worden dan die van den burger. Van den militair worden somtijds groote en persoonlijke offers gevraagd, van den burger niet alzoo. Daarvan is de maatschappij, zegt Spr., in tijd van vrede niet genoeg doordrongen; daardoor weet de burgermaatschappij in 't algemeen veel te weinig wat den militair toekomt. Dat heeft de schrijver zeer éloquent aldus uitgedrukt:

„Il est, dans le coeur de l'homme, un sentiment ineffaçable qui le porte toujours à s'élever; personne ne veut rester stationnaire dans son état, chacun veut obtenir, pour la fin de sa carrière, soit un bien-être qu'il n'avait pas quand il l'a commencée, soit un emploi ou des honneurs qui satisfassent son ambition. Or, quand on exerce un état qui met chaque jour en danger ce que l'homme a de plus cher; quand on y sacrifie sa santé, son temps et sa liberté, on a besoin, plus encore que dans tout autre, d'une perspective, qui fasse supporter avec courage tout ce que cet état renferme de pénible. Tous les hommes qui se consacrent à l'état militaire veulent donc obtenir de l'avancement, pour prix de leurs bons services, pour compensation de leurs blessures et de leurs privations. Malheur à la nation qui ne ferait rien pour entretenir ce sentiment dans son armée! L'amour de la patrie, le zèle pour le service d'un prince chéri, pourraient suffire dans de grandes circonstances; mais dans les temps ordinaires, on en sentirait l'insuffisance; l'armée languirait dans une torpeur funeste, qui n'annoncerait que des malheurs à l'état.”

Ten betooge van de wenschelijkheid om het ancienneteitsstelsel te combineeren met het keuzestelsel volgens grondslagen bij de wet te stellen, in 't belang van den militairen stand en van de dienstneming van den soldaat in 't algemeen, haalt Spr. nog uit hetzelfde werk dit citaat aan: „Accorder tout à l'ancienneté, c'est donner la possibilité de tout obtenir sans rien mériter: c'est anéantir l'émulation et étouffer les talents; c'est faire passer sur toutes les têtes le niveau de la médiocrité. Accorder tout au choix, c'est ouvrir la porte à l'intrigue et à toutes les prétentions; le désir de posséder un grade sera regardé comme un titre suffisant pour l'obtenir. Il sera impossible au ministre le plus juste, et au meilleur prince, d'être souvent heureux dans leur choix; parce que l'importunité de ceux qui les entourent fera oublier le mé-

rite modeste qui n'ose se produire et le dégoût de l'état militaire s'emparera de l'armée."

Spr. wijst er verder op, dat een voorschrift ter regeling van de studiën der officieren bij de korpsen Infanterie, Kavalerie en Mariniers enz., is vastgesteld door Koning WILLEM I bij Besluit van 25 September 1826, n°. 9. — Voor zoo ver Spr. weet, is dat hoogst loffelijk voorschrift nooit ingetrokken of vervangen, is het sedert 1830 buiten werking gebleven, en ontbreken bij de korpsen de daarbij voorgeschreven cursussen, en die heilzame prikkel tot eene émulation, welke voor eenen goeden werkzamen geest in de armée hoogst noodig is.

Er moest in het leger gelegenheid in vrede tijd gegeven worden, om zich veelzijdig te bekwamen en daardoor gegronde aanleiding te verschaffen tot een gedeeltelijk avancement bij keuze, in het belang van den Staat, en ten einde bij de armée den weg open te laten, om door middel van zijne talenten ook in de maatschappij vooruit te komen en haar naar krachten nuttig te zijn.

Spreker zal bij het reeds gevorderde uur er niets meer van zeggen, maar aan den Voorzitter, ter accuratesse in het Verslag, zijne citaten ter hand stellen.

Daar niemand omtrent het behandelde onderwerp verder het woord verlangt te voeren, wordt de discussie gesloten.

De heer VERSPYCK vraagt daarna het woord en brengt in 't midden, dat vele leden dezer Vereeniging tevens leden zijn der Maatschappij *Diligentia*, die ook op Vrijdag vergadert, zoodat zij genoodzaakt worden de eene of de andere vergadering te verzuimen. Daarom wenschte hij het Bestuur dezer Vereeniging in overweging te geven, of het niet mogelijk zou zijn een anderen avond voor hare vergaderingen te bepalen.

De VOORZITTER antwoordt, dat indertijd de laatste Vrijdagavond van iedere maand is gekozen, omdat dit de eenige avond is, waarop men over deze vergaderzaal kan beschikken, doch hij zal gaarne met het Bestuur raadplegen, welke maatregelen

- zouden kunnen genomen worden, om aan het verlangen van den heer VERSPYCK te voldoen.

Na de aanneming van twee nieuwe leden wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

Namens het Bestuur,

J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL,
Waarnemend Secretaris.
